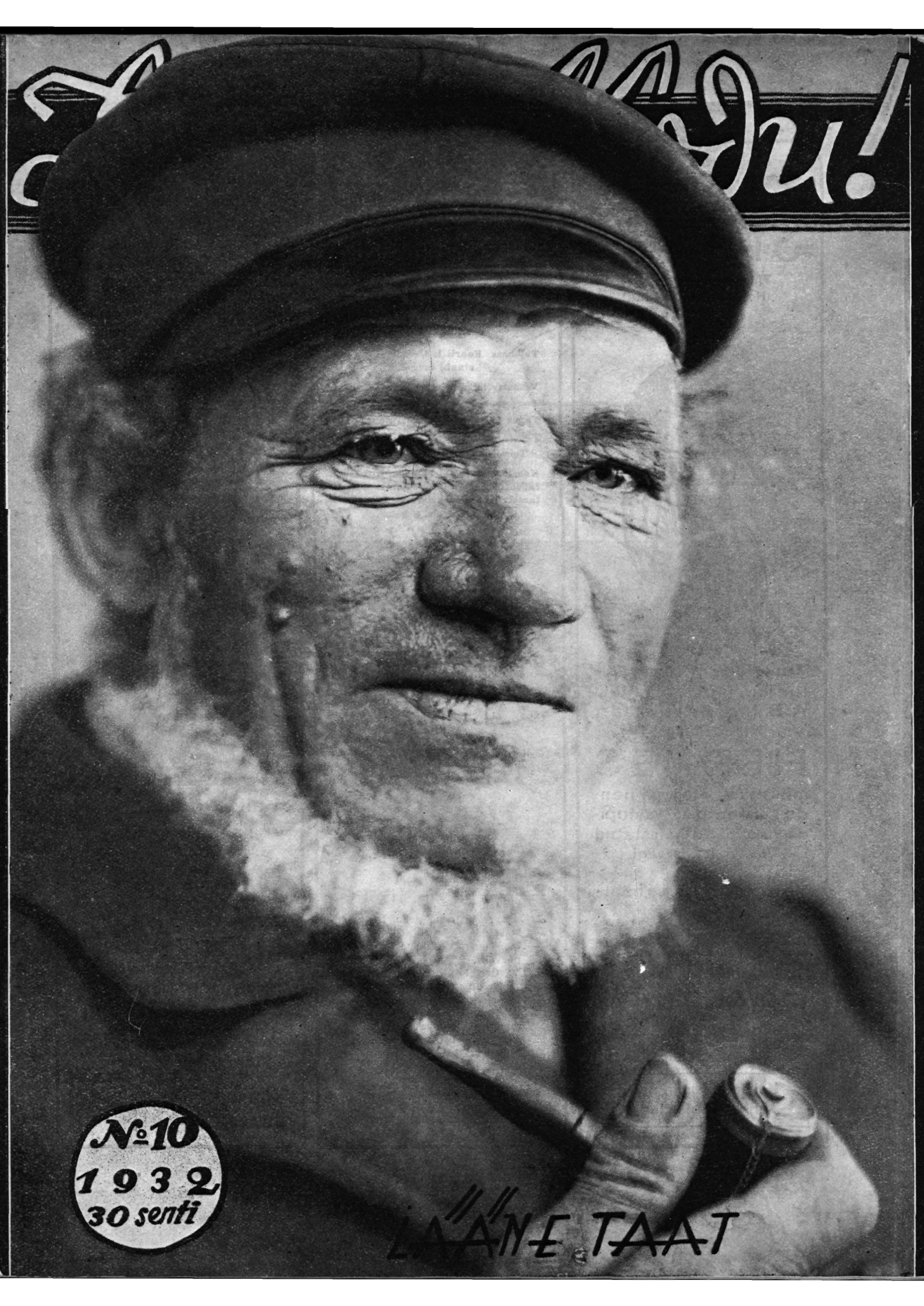

...ду!

№10
1932
30 senti

LAANE TAAT

o.-Ü.
SYSTEMA

TALLINN, LAI TÄN. 9
(Hobuse tän. vastas)
soovitab

Tuntud ning kõrgeväär-
tuslikke **Rootsi** jalgrattaid
A/B. Nymans Verkstäder
eritehastest

HERMES

milliste ratastega on nen-
de erakorralise vastupi-
davuse tõttu varustatud
Rootsi kaitsevägi.

Vanast ajast kõigile hästi-
tuntud

DÜRKOPP

Ballong-kummidega

FRANKLIN

eriti kohaseid meie tee-
oludele.

**Kaitseliitlasile suur
erihinnaalandus.**

TOIMETUS:

Tallinnas Kaarli t. 8, kaitseliidu pea-
staabi ruumes.

Vastutav toimetaja kol.-ltm. J. M a i d e,
telefon 451-94.

Tegev toimetaja leitn. A. Treufeldt,
telef. 451-89.

Toimetaja kõnetunnid kella 10—12.

Kaastöö arvatakse tasu alla, kui sellele
tasunõudmine on peale kirjutatud. Tarvi-
tamata ja tagasisaatmiseks märkimata
käsikirju alal ei hoita.

TALITUS:

Tallinnas Kaarli t. 8.

Talitus on avatud iga päev kella 9—3.
Tel. 451-89.

Tellimishind aastas 6 krooni, 1/4 a. 3 kr.,
1/4 a. Kr. 1.50, kuus 50 senti.

Kuulutuste hinnad à üks lehekülj:
teksti ees 50 kr., tekstis 80 kr., teksti
järel 40 kr. Väline kaas 80 kr., sise-
mised 60 kr.

Nr. 10

1932

SISUKORD:

- A. Grönberg:* Haapsalu.
E. Maddison: Riigikoogu ja era-
konnad.
J. Tiitso: Vajame palju tugevaid
kõikaid.
— Haapsalu malevkonna lipu-
päevaks.
J. L.: Gaas! Gaas! Gaas!
— Maailm on suletud!
— Meie maapoistel on rammu.
Dr. H. Alver: Haapsalu tervispa-
randus ja suvituskohana.
E. Lübek: Valga kooliõpilased
Vabadussõjas.
T. Braks: Kodukoht. Külajutt.
A. L.: Ameerika eesilaste suvielu.
Sen-Sen: Haapsalu vestes ja
sharsis.
— Toimetusele saadetud kirjandus.

**Ärid,
tööstused,
ettevõtted!**

Kas olete pannud tähele,
et kuulutamine „Kaitse
Kodu!s“ annab mitme-
kordse tagajärje meie
ajakirja levimise tõttu os-
tujõulistes ringkondades?

**Seepärast
kuulutage
„Kaitse Kodu!s“**

**Kaitseliitlased,
naiskodukaitse
liikmed!**

Jälgige hoolega „Kaitse
Kodu!s“ ilmuvaid kuulu-
tusi ja tarvitage eeskätt
neid kaupu, milliseid rek-
laamitakse „Kaitse Ko-
du!s“ avaldatud kuulu-
tuste läbi!

Ar 932 P
Kaitse

EESTI
RAHVUS-
RAAMATUKOGU

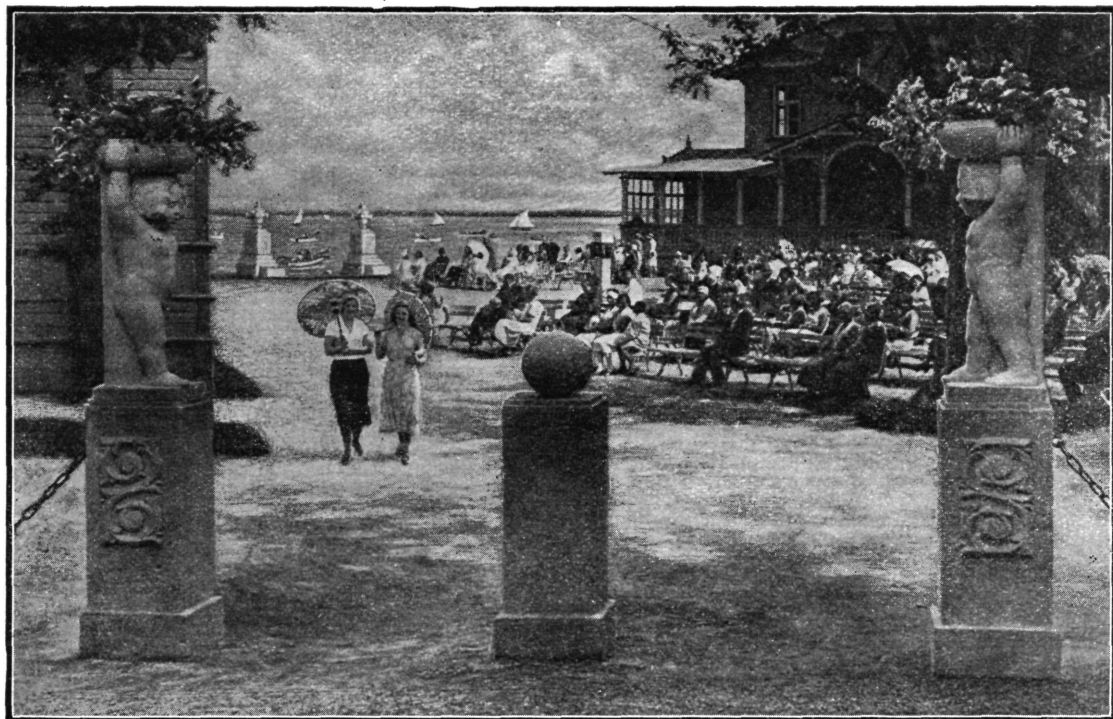
Kaitse Kodu!

ILMUB 2 KORDA KUUS

Nr. 10

Tallinnas, laupäeval, 28. mail 1932

VIII aastakäik

HAAPSALU

HAAPSALU

Haapsalu nimeniit on väga kirju ja sündmusrikas. Kõikuvõlilkult saaks seda siiski iseloomustada kahe iseseisva ajajärguga, kus otustatavaks pöördepunktiks on ajalooline põhja-sõda. Vähidalt — enne põhja-sõda on Haapsalu Loos'i õitseage, peale seda algab aga Haapsalu Linn a õitseage. Need ajajärgud erinevad üksteisest nagu tuli ja veesi. Pühilõs Loos'ena, on tema ümber alati tveriseid lahinguid ja võitlusi, on müüstimisi ja põletamisi. Jääb aga Loos' waremisele, hakkab linn kujuma ja areneb pikkamööda waikefeks kuurordiks ja suwituskohaks. Enne suur torm ja heitlus, pärast aga pühapäewaline wahu ja tawane puhkus — niifugune on Haapsalu ajalugu.

Ajalooliselt huvitavaks mõistatusiks on Haapsalu asutamisaeg, mida ei saa täpselt kindlaks määrata. Mõned hiljemad kroonikud toovad ebanäärasteid andmeid ja järeldawad neist, et Loos'i asutamisaajaks tulewat lugeda aasta 1228. See arwamine on eelilik ega leia ürikuis kinnitamist.

Loos'i asutamisaaja võib määrata ainult ligikaudselt. 13. sajandi keskkel oli Saare-Lääne piiskoppide walitsemise keskuseks Wana-Bärnu, mille leedulased täieliselt müüstimis suurima sõjaretkel puhul aastal 1268. Piiskopi elukoht ja katedraal muutus müüid waremeks ja seeaegne Saare-Lääne piiskop Herman Burghowden hakkas otstima piiskopkonna doomkirikule uut asukohta. Piiskop walis endale uueks residentiks Haapsalu, milline nimi 13. sajandi lõpul esineb wõrmides Hapsalla, Hapsella, Hapsell, Hapsel — nähtawasti siis Haapsalu.

Kas Haapsalus sel ajal ja juba warem oli olemas eestlaste muinaslinnus, seda on raske öelda. Haapsalu nimest võib arwata, et siin muiste asetses eestlaste püha hiis. Võib ju olla, et eestlastil oli siis siin ka mõni linnus, mida sakslased peale wallutamist wõisid uuesti kindlustada. Selgusetu teade Haapsalu Loos'i asutamisest 1228. aastal võib ehk paremal juhtumil käia ainult niifuguse muinaslinnuse kindlustamise kohta. Mäiteks tehti niimoodi just Pihulas, kus eesti maalinnus kindlustati peale wallutamist ja hiljem teostati Loos'i ümberehitus.

Haapsalu piiskopiloos'i rajamine pidi seega sündima warsti pärast Wana-Bärnu häwitamist, kuid enne 1279. aastat, millal esimene kindel ajalooline teade kõneleb Haapsalu doomkiriku walmissaamisest. Ligikaudse täpsusega võib lugeda Loos'i ehituse ajaks ajawahemik 1265—1279. Nende arwude hulgast tuleb otstida ka Haapsalu linn a tõelise asutamisaastat.

Saare-Lääne piiskopkonna keskuseks püüis Haapsalu ligi kolm sajandit. Piiskoppide ja ordu wahel walitses sageli tüli ning selle all sai Haapsalu mitu korda tveriselt kannatada. Samuti doomhärrad läksid wahel piiskopiga wastollu, mistõttu lord isegi üks piiskop saladuslikul wiisil tapeti. Wiimase sündmusena seoses tekkis jälle uus tüli, mis lõppes Haapsalu Loos'i müüstimisega ja waimulike tapmisega. Ka jüriöö-mäsu ajal piirati Haapsalu Loos'i, kuid ordutwäed ajasid piirajad warsti laiali.

Õigist neist wõitlusiit on näha, et kuigi Loos' ehitati kirikliku piiskopkonna keskuseks, wõitis ta wiimaks järjesti

enam tähtsust just strateegilise kindlustusena. Males 16. sajandi keskpaigast oli Haapsalu poolteist sajandi jooksul waldumisi daanlaste, siis rootslaste, jälle daanlaste, siis wene laste, uuesti rootslaste ja pärast põhja-sõja lõppu jälle wene laste wõimuses. Nii sagedane wõimude waheldumine oli Haapsalu Loos'i muutnud Läänemaa tähtsaimaks kindlustuseks ja seetõttu selle kantsi wõtmiseks löödi alati suuri lahinguid. Alles põhja-sõja lõpul Loos' kaotas oma tähtsuse, ta muutus waremeks ja müüid sai kujuma hakkata ka Haapsalu linn.

Haapsalu Loos' oma esialgses kujus oli arhitektuuriliselt mõjurikas ehitus. Loos'i maa-ala piiras kõrge ringmüür, moodustades piserguse korrapärase wiisnurga. Ringmüür on säilinud õige tervena, ta pikkus on 805 meetrit ja haarab Loos'i alla 38.220 ruutmeetrilise pindala.

Loos'i peahoone moodustas massiivse ehituse, mis piiras nelinurkset sisehoovi igast küljest. Peahoone kolm tiiba on müüid õige märgatavalt warienenud. Kogu neljanda Loos' sittiwa wõtab enda alla Loos'ikirik, mis renoveerituna püüis peagu esialgsel kujul. Oma kirjutuses Haapsalu linnuse kohta ütleb kunstiteadlane Mr. Waga, et see Loos'ikirik on suurim üheltõwiline kirik mitte üffi Baltimail, waid kogu Põhja-Euroopas, juure arwatud Sakamaa.

Aastal 1825 asutati Haapsalusse esimene mudarawila ja see pani aluse kuurordi tekkimisele. Kui hiljem saja aasta kestes Wene maalt saabus Haapsalusse tuhandeid suwitaajaid, siis ammugi mitte mingist waimustusest meie maa loodusliku wastu, waid just meie teadismuda pärast.

Kuurordina on müüid Haapsalu linn elanud juba kogu sajandi, öieti mõni aastake rohkemgi. Haapsalu ajalooost on see aeg küll kõige tawasem, aga võib-olla siiski kõige tähtsam ajajätk, mis Haapsalu nimele on kindinud siuliselt hinnatava wäärtuse.

Artur Grönberg.

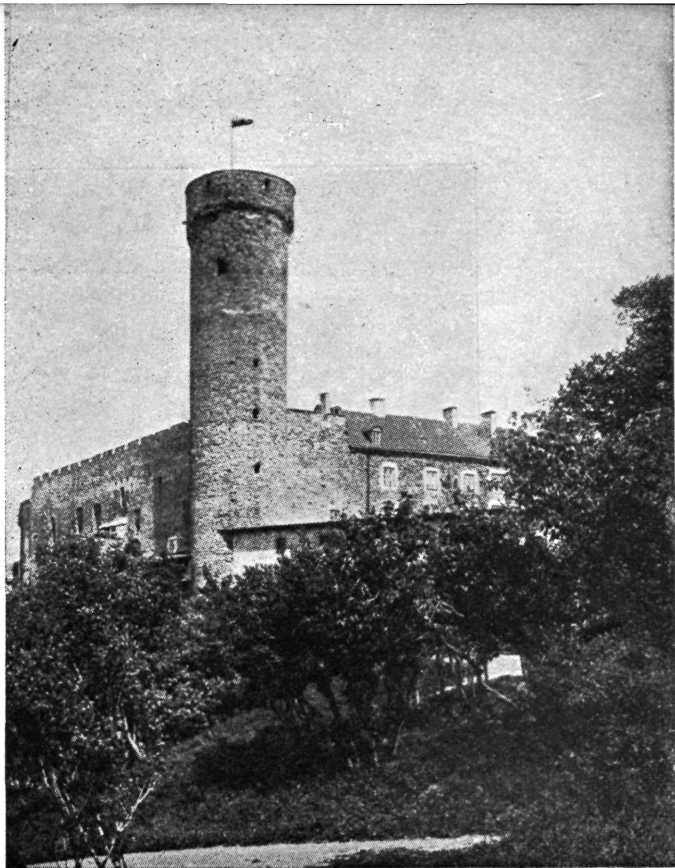
RIIGIKOGU JA ERAKONNAD

„Kaitse Kodu!le“ kirjutanud riigikogu
asjadevalitseja EUGEN MADDISON

Küsimus, kuidas tuleks meil korraldada rahvavalitsus — kas otsese demokraatia kujul, nagu mõnes Šveitsi kantonis, või esindusliku demokraatia näol, Asutava Kogu vastus langes viimase arvamise kasuks. Vastus oli säärane mitte seepärast, et Asutav Kogu ei oleks pooldanud põhimõtteliselt otsest demokraatiat, vaid seepärast, et Asutav Kogu leidis, „et see tehniliselt meie maa suurust ja rahvaarvu arvesse võttes läbiviimatu on“ (põhiseaduse komisiooni üldaruandja rkl. A. Anderkopp'i aruandest. AK. prot., 4. istung., 1920, v. 543). Kuid andes säärase vastuse, — s. t. loobudes otsesest rahvavalitsusest ehk säärasest riigikorrast, kus rahvas ise, tulles kokku ühte kohta, otsustab riigi ellu puutuvad küsimused — mitte põhimõttelistel kaalutlustel, vaid puhttehnilistel põhjustel — väljendas Asutav Kogu ühtlasi seda, et rahva esinduskogus ei tohi olla maksev ainult mõne rahvakihi tahe, vaid et temas peab valitsema sama huvide ja vaadete mitmekesisus, nagu ta valijaskonnas. Asutava Kogu tahet kinnitab põhiseaduse § 36, sõnades „Riigikogus on sada liiget, kes valitakse üldisel, ühetaolisel, otsekohesel ja salajasel hääletamisel proportsionaalsuse põhimõtete alusel“.

Pannes maksma esindusliku korra, veel enam — tunnustades omaks proportsionaalsuse põhimõtte esinduskogu valimisel, Asutav Kogu oli teadlik rahva massiorganisatsioonide — poliitiliste parteide ehk erakondade — tekkimise paratamatuses, nende omavahelises võitluses ja võistluses, nii esinduskogus kui ka välispool — esinduskogu valimistel, ajakirjanduses ja mujal. Esinduslik kord ei ole mõeldav massiorganisatsioonideta ehk poliitiliste erakondadeta. Mis on poliitiline partei? „Poliitiline partei on ühesuguste huvidega ja ühesuguse maailmavaatega isikute taktikaline ühing, mille sihiks on ühiselt poliitiliselt viia mõjule ja saavutada tunnustamist neile huvidele või sellele maailmavaatele... Neid (poliit. part.) peab võtma kui ühiskondlikus elus valitsevate ideede ja huvide otsekohest kehastust ja koondust. Nad on nende ideede ja huvide peegeldus“ (Fritz von Galker, Wesen und Sinn der politischen Parteien).

Ühiskondliku elu nähtena ei saa teha parteid olematuks, on võimatu takistada nende tekkimist: nad on orgaaniliselt seotud esindusliku korraga. Kas olekski

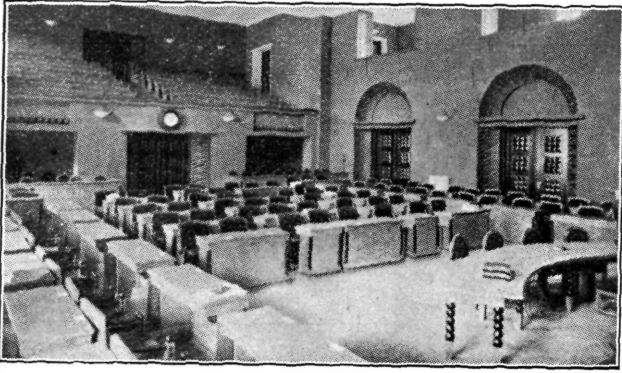
Pikk Herman

see riigi huvides? Riigi huvides on ainult, et parteielu oleks terve, sest „terve parteielu on terve riik“ (Galker).

Sellelt seisukohalt hinnates meil valitsevat olukorda peaks hinnang kalduma selle kasuks: parteiline elu on meil üldiselt terve. Meie ei saa kaevata parteide rohkuse üle, ei saa kaevata, et nende töö ei oleks olnud kasulik riigile. Pealegi on meie parteid alles vormimise, kujundamise staadiumis.

Mis puutub parteide arvu, siis kindla pildi annavad meile sellest valimised meie rahva esinduskogusse — riigikogusse — ja nende tulemused. Eesti Ajutises Maanõukogus oli esindatud, arvatud välja erapooletud (3 kohta), 9 erakonda: sotsiaaldemokraadid-vähemlased (9 kohta), sotsiaaldemokraadid-enamlased (5 kohta), sotsiaalrevolutsionäärid (8 k.), tööerakond (11 k.), eesti rahvaerakond (11 k.), maaliit (13 k.), sakslased (1 k.), rootslased (1 k.). Asutava Kogu valimistel esines 10 erakonda, neist sai kohti 8: eesti sotsiaaldemokraatlik tööliste partei (41 k.), eesti tööerakond (30 k.), eesti rahvaerakond — ühinenud eesti demokraatliku ja radikaal-demokraatliku erakonna ja Eestimaa talurahvaliidu vabameelsete osakonnad — (25 k.), eesti maarahva liit (8 k.), eesti sotsialistide-revolutsionääride partei (7 k.), kristlik rahvaerakond (5), saksa erakond Eestimaal (3 k.) ja vene kodanikkude kogu (1 k.). Kohtadeta jäid Hiiumaa saare elanike partei ja üle-eestimaa merimeeste liit.

Riigikogu I koosseisu valimistel esines 16 erakonda, kohti aga sai ainult 10: tööerakond (22 k.), põllumeeste kogud (21 k.), eesti sotsiaaldemokraatlik tööliste partei (18 k.), eesti iseseisev sotsialistlik tööliste partei (11 k.), eesti rahvaerakond (10 k.), kristlik rah-

Riigikogu istungitesaal.

vaerakond (7 k.), saksa-balti erakond (4 k.), Tallinna ametiühisuste kesknõukogu (5 k.), majanduslik rühm (1 k.) ja vene rahvuslik liit Eestis (1 k.); kohtadeta jäid juudi rahvuse vähemus, Tallinna linna valimisringkonna nimekiri nr. 5 (eesotsas Saar, Hendrik), „Eesti Vabariigi Võit“ — sõjamehed, Eesti vabariigi peipsiäärsed kodanikud, Kuigatsi vallas elavad hääleõiguslikud Eesti vabariigi kodanikud ja kristlik rühm.

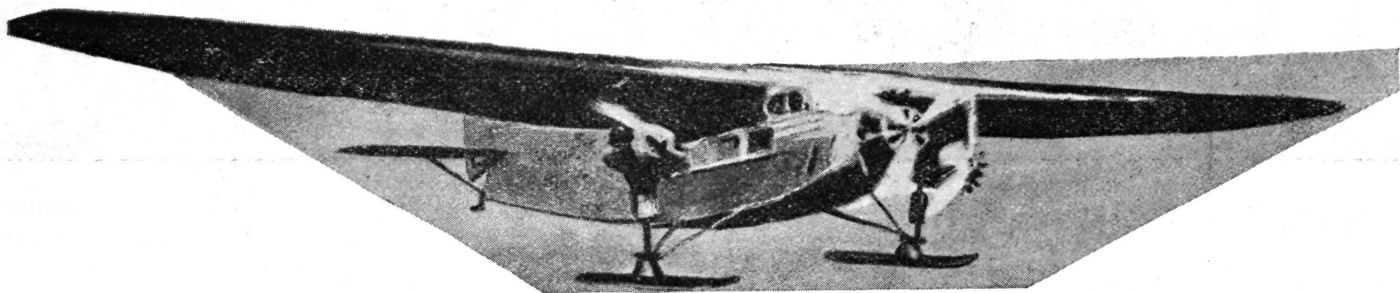
Riigikogu II koosseisu valimistel esines 23 erakonda, kohtadele tuli aga ainult 14: põllumeeste kogud (23 k.), eesti sots.-dem. töö. partei (15 k.), tööerakond (12 k.), töörahva ühine väerind (10 k.), eesti rahvaerakond (8 k.), kristlik rahvaerakond (8 k.), iseseisev sotsialistlik töölispartei (5 k.), rahvuslik-vabameelne partei (4 k.), vene ühendatud (4 k.), asunikud, riigirentnikud ja väikepõllupidajad (4 k.), saksa-balti erakond (3 k.), majaanike seltside liit (2 k.), üürnik (1 k.) ja eesti demobiliseeritud sõjaväelaste liit (1 k.); kohtadeta jäid: töörahva liit, rootsi liit, majandusrühm, maarahva partei, setu-ingeri, isamaalaste partei, Saaremaa väikepõllupidajad, väikekohapidajad, asunikud, maa- ja linnatöölised, setu väikemaapidajad, asunikud ja riigirentnikud. Kuna riigikogus ühinesid ühelt poolt põllumeeste kogude rühm ja majaanike rühm ja teiselt poolt üürnik, demobiliseeritud sõjaväelaste esindaja ja asunikud, riigirentnikud ja väikepõllupidajad, ja peale selle liitusid eesti rahvaerakonna, kristliku rahvaerakonna ja rahvuslik-vabameelse partei rühmad (demokraatlik liit), siis osutus riigikogus ainult 9 rühma.

Riigikogu III koosseisu valimistel, millal esmakordselt nimekirja esitajalt nõuti kautsjonit (500 kr.) ja arvestamisele tulid riigikogu liikmete kohtade jaotamisel ainult need iseseisvad kandidaatide nimekirjad ja nimekirjade ühendused, kes olid saanud vähemalt kaks riigikogu liikme kohta, võistles juba tunduvalt vähem erakondi — nimelt 14, neist sai kohti 10: eesti sotsialistlik töölispartei (24 k.), põllumeeste kogud (23 k.), asunikud, riigirentnikud ja väikepõllupidajate koondus (14 k.), tööerakond (13 k.), eesti rahvaerakond (8 k.), eesti tööliste partei (6 k.), kristlik rahvaerakond (5 k.), vene rahva ühendatud (3 k.), saksa-balti erakond (2 k.), üleriiklik majaanike seltside liit

ja teised eraomanduse pooldajad (2 k.); kohtadeta jäid: eesti üürnike liit, rahvuslik-vabameelne erakond, töörahva liit ja maarahva liit. Kuna majaanikud ühinesid põllumeeste kogude rühmaga, oli riigikogus rühmi jällegi 9. Eesti tööliste partei riigikogu rühm riigikogu III koosseisu lõpupäevil likvideerus.

Riigikogu IV koosseisu valimistel oli võistlevate erakondade arv langenud 11-le; kohtadele tuli 10: asunike, riigirentnike ja väikepõllupidajate koondus (14 k.), eesti sotsialistlik tööliste partei (25 k.), eesti tööliste partei, linna- ja maatöörahvas, popsid, asunikud, rentnikud ja kõik kehvikud (6 k.), kristlik rahvaerakond (4 k.), majaanikud, kaupmehed, töösturid ja teised eraomanduse pooldajad (3 k.), põllumeeste kogud (24 k.), rahvaerakond (9 k.), saksa-rootsi valimisblokk (3 k.), tööerakond (10 k.) ja vene rahvuslik liit (2 k.). Kuna vene rahvusliku liidu esindajad oma vähese arvuga (alla 3) ei moodustanud rühma, oli IV riigikogu volituste alul samuti 9 rühma. Neist likvideerus varsti eesti tööliste partei jne. rühm — jäi 8 rühma. IV riigikogu lõpupäevil ühinesid ühelt poolt põllumeeste kogude rühm ja asunike, riigirentnike ja väikepõllupidajate koonduse rühm, — viimane mõni aeg enne ühinemist võttis endale nimeks: põllumeeste, asunike ja väikemaapidajate koondus — moodustades põllumeeste kogude ja põllumeeste, asunike ja väikemaapidajate koonduse rühma, teiselt poolt — rahvaerakonna, kristliku rahvaerakonna, tööerakonna ja majaanike, kaupmeeste, töösturite ja teiste eraomanduse pooldajate rühmad, võttes nimeks — rahvusliku keskerakonna rühm. Seega vähenes rühmade arv 4 peale, neist oli suurim põllumeeste rühm (38 l.); sotsialistlikul rühmal ja rahvusliku keskerakonna rühmal oli kummalgi 25 l.; saksa-rootsi rühmal 3 liiget.

Riigikogu V koosseisu valimistel esines 9 erakonda: rahvuslik keskerakond, põllumeeste kogude ja põllumeeste, asunike ja väikemaapidajate koondus, eesti sotsialistlik tööliste partei, saksa-rootsi valimisblokk, põllumeeste ühing, rahvuslik töökoondus, pahempoolsed töölised ja kehvikud, Vene rahvuslik liit Eestis ja Vene pahempoolsete sotsialistide ja talupoegade koondus, sotsialistlikud tööliste ja talupoegade parteid (vene). Kohti said nendest (andmed toimetuse töö lõpul veel ametlikult kinnitamata): põllumeeste kogud ja asunikud 42, rahvuslik keskerakond 23, sotsialistid 22, pahempoolsed töölised ja kehvikud 5, Vene rahvuslik liit 5 ja Saksa-Rootsi valimisblokk 3. Üldiselt jääb pilt seega peaaegu endiseks, mõõduandvaiks rühmadeks oleksid samad rühmad, mis praegugi — põllumehed, sotsialistid, rahvuslik keskerakond. Seega oleksime jõudnud kolme erakonna süsteemi juure, mida võiks lugeda praeguse aja parlamentarismi ideaaliks. Et oleme jõudnud sinna, selle eest võlgname tänu meie rahva tervele instinktile, ta kainele arusaamisele poliitilisest elust. On kõik eeldused selleks, et see süsteem meile jääb püsima kauemaks ajaks. Võib-olla elu teeb mõned ümbergrupeerumised, võib-olla olevate parteide asemele või nende kõrval tekiavad uued, kuid mis on kätte võidetud, seda ei anta ära nii kergesti: süsteem jääb püsima.

VAJAME PALJU TUGEVAID KOTKAID

LENNUPÄEVA PUHUL 5. JUUNIL

„Kaitse Kodul’le“ kirjutanud Tall. õhu-
asjanduse ühingu sekretär J. TIITSO

Tänapäeva õhuasjanduse peadpöörivalt kiire areng dikteerib kõigi kultuurriikide valitsustele ette arendada kindlajoonelist riiklikku õhuasjanduse poliitikat. Kõigile on saanud selgeks, et eetris toimub tuleviku sõda, eetris areneb tuleviku kaubandus ja eetris reisitakse tulevikus. Tänapäevalgi juba võime öelda, et õhuvaldkonnad ongi vallutatud, liiklemine õhus on muutunud enam-vähem igapäevaseks nähtuseks, isegi lendurite isikute ümbert on kadumas salapärasuse ja müstika oroon!

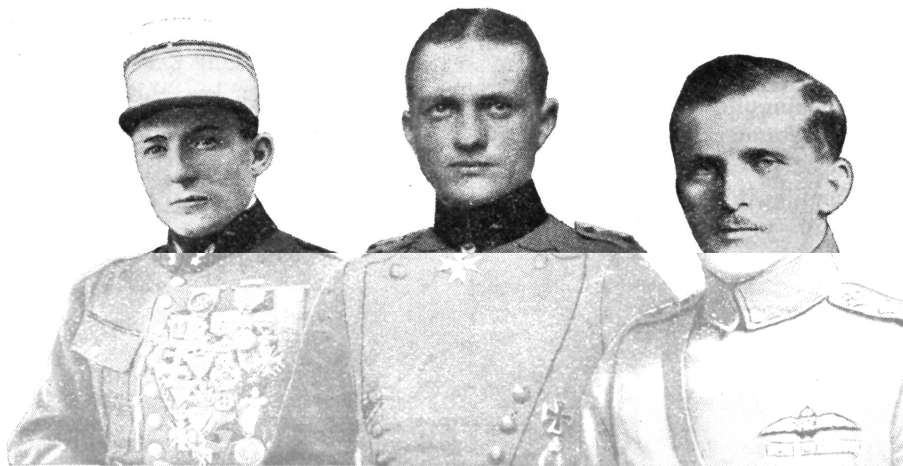
Kõigi riikide kaitsevähed juhid ja kindralstaabid on saanud lennuväe tähtsusest juba amugi aru — õppetunni andis selleks maailmasõda.

Saksa „punase lenduri“ — Richthofeni — legendaarne silmapiirile ilmumine tekitas liitriikide kaevikus kui ka kindralstaapides palju rohkem hirmu kui seda oleks suutnud teha vahvaim ja parimini tegutsev rügement. Maailmasõja päevil arenes lennuasjandus kohutava kiirusega ja järgnevad rahuaastad on kulunud vaid sõjaaegsete saavutuste kohandamiseks, viimistlemiseks ja rakendamiseks vastavalt elunõudeile.

Tänapäeva õhuasjanduse all mõistame õhusõitu, õhu- ja gaasikaitset. Riigivalitsused kulutavad suuri summasid, et arendada kõigiti nii tsiviil- kui ka sõjaväe lennu- ja gaasiasjandust: kogu rahvas peab olema teadlik teda varitsevas hädaohus, kogu rahvas peab pidama sammu õhuasjanduse arenguga, peab nautima

kiire liiklemisvahendi mõnu ja peab olema ka alati seisukorras kohandada oma teadmisi ja oskusi sõja olukorrale. See on raske, kulukas, nõuab tsiviliseeritud massi, kuid on hädavajaline iga riigi iseolemisele. Et saada umbkaudsetki pilti tõelisest tööst, mis tehakse sel alal välismaail, peame tutvuma

MAAILMASÕJA LEGENDAARSEID ÕHUVÄGILASI

Nungesser.

Richthofen.

Bishop.

selle ala statistikaga ja õppima tundma teiste riikide õhuasjanduse poliitika sihtjooni.

Nagu maailmakorralt, nii ka sel alal seisavad vastamisi Nõukogude Vene ja Lääne-Euroopa riigid, tarvitades erinevaid meetodeid õhuasjanduse propagandaks kui ka tegelikuks tööks.

Individualistlik ja küllalt jõukas Lääne-Euroopa on

uulsaimaid õhuvallutajaid: (vasakult paremale) Kingsfort-Smith, Lindbergh, Pedro Colombo, Bellonte, Fitzmaurice, Marcel Doret Costes, Fritz Lohse, Chamberlin, Atcherly, Codos, van Dyke.

loonud eralennuklubisid, peamiselt otsekohese lennureeningu võimaldamiseks. Riigid maksavad eraisikuile juure lennukite muretsemisel, väljaõppe tundidelt jne., kuna asjahuvilistel enestel jääb üle veel küllaldaseltki kulusid. Koguni teisiti on lugu Nõuk. Venes. Suured rahvahulgad võtavad pealesurutud ja organiseeritud tahteavalduse käsil nii isiklikult kui ka oma veeringutega osa poolriikliku õhuasjanduse arendamisest, selle materjaalse osa täiendamisest, lennukijuhtide kaadri ettevalmistamisest, gaaside omadustega tutvustamisest ja kaitseabinõude käsitlemisest. Tera vasti eraldatav on valitsuse tahe rakendada hulki küll propaganda, küll sundimise abil õhuasjanduse ja riigikaitse teenistusse. Selle töö tulemused pole väikesed ja ta tagajärjed on leidnud üldist imetlust ja tähelepanu.

Oleks vahest asjatu valgustada üksikasjaliselt teiste riikide õhuasjanduse poliitika sihtjooni. See on kõikidele enam-vähem tuttav juba ajakirjanduse kaudu ja meil on teada täpselt, et nii Lääne-, kui ka Ida-Euroopas tehakse palavikuliselt tööd ja propagandat lennuasjanduse kõigekülgeks arendamiseks.

Olgu siinkohal toodud näitena vaid Nõukogude Vene töö- ja kaitsenõukogu juures töötava ülemaalse eralennuasjanduse ühingu — VOGVF-i — lennuasjanduse kava 1931. a. peale, mis leidis täitmist, ehk küll mõnel alal puudujäägiga:

1. Anda juure lennuühinguile 420, koolidele 600 ja metsade ja põldude puhastamiseks kahjureist — 50 lennukit.

2. Avada 25 uut lennuliini, tõstes lennuliinide üldpikkuse 43.000 km (1930. a. 27.000 km), vedada 31.250 reisijat, 2.000.000 kg raskusi ja sõita läbi 10.200.000 km (1930. a. vastavalt: 11.700 reisijat, 253.000 kg raskusi, 3.950.000 km).

3. Teha tarvilised eeltööd 6-e juhtiva õhulaeva projekteerimiseks ja ehitamiseks, iga laev 20.000 kuni 30.000 m³ mahutusega; ühtlasi asuda heeliumiallikate

võimaliku toodangu kindlakstegemisele ja tarvilise raha kogumisele.

4. Ehitada Moskvas, Leningrad's ja Harkovis suured lennusaadamad ja avada 1. novembriks suured lennukoolid Tambovis, Balašovis ja Bataiskis.

See kava räägib meie naabri tööst ja tahtest kõige selgemat keelt.

Mis on siis võimalik teha sel alal meil Eestis ja mis on juba tehtud? On asutatud rida õhuasjanduse ühinguid üle maa ja loodud kindel sõpruskontakt kaitseväe lenduriteperega. Õhuühingute liikmeskonnas on hulk nimekaid riigi- ja seltskonnategelasi; on püütud era-algatusel hankida ühinguile rahalisi võimalusi. Meie eralennukite arv on tõusnud viieni; koolides on õppeainena lennuasjanduse tunnid: noorsoo hulgas on ärganud elav ja õigustatud huvi lennuasjanduse vastu, seda näitab elav osavõtt lennuk-mudelite võistlusest. Tallinnas töötab era-lennukool, Rakveres avio-motorigid kursused jne.

Või arvatakse, et sellest on meie oludele küllalt? Tundub, nagu oleks kõik korras: tööd era-algatusel on tehtud palju ja tehakse veelgi. Kuid siiski pole see nii. Meie era-lennuasjandusel puudub veel kindel alus, puudub riiklik lennuasjanduse kindlajooneline poliitika.

Peaksime võtma eeskujuna Poolalt, kus kogu rahvas maksab teadlikult heameelel küll sõidupiloteilt, küll tempelmarkidelt, küll paberossidelt oma krossi õhuasjanduse ühinguile, kes ehitavad selle raha eest lennukid, aerodrome, angaare, peavad ülal lennukoole jne.

Oleme nii mitmelgi alal suutnud pidada sammu teiste kultuurrahvastega. Peaksime ka õhuasjanduse alal püüdma oma maa nõuete ja ainelistel võimalustel kohaselt jõuda tasemele, mis väldiks praeguse aja nähtust, et oleme sunnitud kasutama võõraste lennuühendusi, ja kindlustaks õhujulgeolekut sõja puhuks.

Tahaksime loota, et eelolevad lennupäevad aitavad suuresti kaasa õhuasjanduse populariseerimisele ja tulemustelt tõestavad meie kodanikkonna arusaamist ja teadlikkust selles üldtarvilises küsimuses.

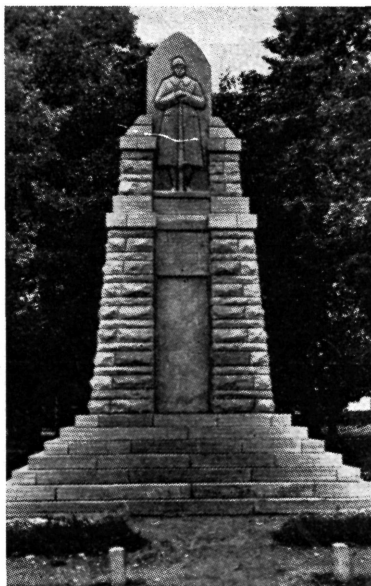

HAAPSALU MALEVKONNA JUHATUS.

HAAPSALU MALEVKONNA LIPUPÄEVAKS

29. mail käesoleval aastal annetab kohalik naiskodukaitse lipu Haapsalu malevonnale. Nägusa lipu üht külge kaunistab Lääne maleva embleem, kuna teist külge ehib muistsete eestlaste sõjalaev, milline on täiel sõidul tõusva päikese poole. Lipu malevonna poole embleemi valik on põhjendatud ajaloolaste tõenäoliku oletusega, et Haapsalu läheduses olivat asunud muistsete läänlaste suurim sõjasadam. Igatahes ilus ja kohane Haapsalu malevonna lipu ehe, sobiv mereäärsele kaitsele üksusele!

Kui pärast 1924. a. 1. detsembri vapustavaid sündmusi kogu riiki haaras kaitsele üksuse uuestiloomisel palavikuline organiseerimistöö, mis tõi tuhandeid paremaid rahvapoegi kaitsele üksuse ridadesse, siis olid haapsalulased kui maakonnalinna kodanikud esimesed, kes astusid jälle elluärganud isamaalisse kaitseorganisatsiooni. Seega tekkis Haapsalu linna esimene Lääne maleva üksus, millest juba lühikese ajaga kujunes Haapsalu malevõnna, kuhu kuuluvad peale linna Noarootsi, Vormsi ja Haapsalu piiravad kagupoold vallad.

Vabadussõjas langenute mälestussammas Haapsalus.

Esialgu kandis Haapsalu malevõnna nimetust „I Haapsalu malevõnna“, kuna linnast ida suunas, peasisuliselt raudtee ümbruses asuvaist valdadest moodustati malevõnna II Haapsalu malevõnna nime all. Viimase ümbernimetamisega Risti malevõnna kaotati ka nimetus „esimene“ Haapsalu linnast arenenud malevõnna.

Malevõnna esimese juhatuse moodustasid ltn. J. Leikman, E. Anderson, P. Randfeld ja E. Sõer. Pealikuina on malevõnna juhtinud ltn. J. Leikman, Lääne maleva pealiku abi E. Leopas, kapt. A. Männik, lipn. V. Vau ja käesoleval ajal B. Melts, abidena on tegutsenud E. Anderson, P. Randfeld ja B. Melts. Säärane sagedane juhtide vahetus on peasisuliselt olnud tingitud nimetatud tegelaste üleminekust eraelus uutele ametkohtadele välispool Läänemaad.

Haapsalu malevõnna töö ja tegevus ei ole olnud vähese tähtsusega Lääne maleva arengus, eriti kaitse põhialal, s. o. laskmises ja kehalises kasvatuses. Esikoha eest Lääne maleva laskevõistlustel on käimas kõva

NAISKODUKAITSE LIPPU VALMISTAMAS.

heitlus Haapsalu ja Märjamaa malevkondade vahel, mille igaaastast tulemust võiks iseloomustada öeldes, et „kord on Vestman peal ja Piibeleht all, kord jälle Piibeleht peal ja Vestman all“. Paremad laskurid malevkonnas on J. Rull, J. Veldeman ja J. Roots.

Spordi alal on malevkonna liikmed olnud õieti pioneerideks kogu Läänemaal, kuna kaitseliidu asutamise ajal oli kehalise kasvatus ala siin täiesti söödis. Sel alal on pidanud kaitseliit ajama esimesi vagusid. Paremad sportlased on seni ikka olnud Läänemaa ühiskümnaasiumi ja Läänemaa seminaari õpilased, kes üleriiklikel kaitseliidupäevadel on kaasa toonud nii mõnedki auhinnad.

Mis puutub taktikalisse alasse, siis peaks siinkohal mainima Haapsalu malevkonna rohkearvulist osavõttu kaitseliidu peastaabi poolt korraldatud suuremaid õppustest Keila ja Saue ümbruses.

Eeskujulisimaid üksusi Lääne malevas on Haapsalu malevkonda kuuluv Lääne seminaari üksik rühm, kuna osavõtt õppustest on seal peagu alati küündinud 100%-dini. Ka laskmises on seminaari üksus tõusnud esirinda, tulles maleva karikavõistlusel teisele kohale.

Eriliselt tuleks veel mainida malevkonna orkestrit, millise energiliseks ellukutsumise algatajaks oli malevkonna pealik V. Vau ja tubliks oragniseerijaks ta abi B. Melts, kuna orkestripealiku tegutses Tammeveski. Orkester on vaatamata oma lühikesele kestusele saavutanud hea kokkumängu ja esinenud kontsertidega Haapsalu rannas.

Ka Läänemaal naiskodukaitse aadete levitamisel on Haapsalu malevkond olnud mõõduandev, kuna eriti

linna naiskodukaitse jaoskond on seni eeskujulisimaid malevas, samuti on Haapsalu malevkonna tegelased linna seltskondlikku ellu toonud suuremat elevust pidude, aktuste jne. korraldamisega.

Praegusesse malevkonna juhatusse kuuluvad B. Melts, A. Üksti, G. Rõõmus ja R. Saar.

Malevkonna tähtpäeval soovime malevkonnale raudematut tahet endale seatud kõrgete sihtide taotlemiseks!

Haapsalu laht.

EELSEISVA GAASIKAITSEPÄEVA PUHUL TAPAL

G a a s on saanud tänapäeva üldisemaks kõneaineks tema kaugeleulatuvate perspektiivide tõttu sõjatehnikas.

G a a s, see hirmuäratav, paljudele nii salapärane mõiste, on tont, mis praeguse maailma elektritud õhkonnas, hoides ärevil meeli, on vallutanud maailma.

G a a s — inimkonna söber ja inimkonna vaenlane, kes sobival päeval võib pöördä oma looja vastu. Tsivilisatsiooni produkt, ent isepäiselt võimas, et püsida selle ohjeldatuna.

G a a s id piiravad maapinda kuni 350 m kõrguse kihina, mida lähemale maapinnale, seda tihedamalt. Õhugaasidel, eeskätt hapnikul, on kõikemäärav tähendus elavale organismile. Gaaside-vahetuseta pole mõeldav ühegi elava organismi kasv ega alahoid.

G a a s (hapnik) oma tugeva aktiivsuse tõttu ühinemises niiskuse ja süsihappega tekitab roostet, millele iga aasta miljoneid tonne langeb ohvriks.

G a a s i tarvitatakse ta sõjas. Siin tuleksid kõne alla loomulikult ühendid — mitmesugused mürkgaasid.

Endiste aegade sõjad algasid väeosadega, kes olid kõige liikumisvõimelisemad. Maaväes olid need ratsaväeosad, mis kiiresti tungisid üle piiri, et takistada vaenlase peajõudude koondumist; randa pommitati vaenlase laevastiku abil. Ja alles siis algas teiste sõja-

väeliikide üleviskamine rinde suunas ja nende koondamine ühte ahelasse. Kuid endistel aegadel polnud olemas lennuväge, ei kasutatud ka täiel määral sõjalist keemiat.

Tuleviku sõja algust peab kujutlema veidi teisiti. Ühes lahingtegevusega otsese kokkupuutumise kohtades, piirirajoonides, on vastaseil püüe kõigepealt tungida kiiresti vaenlase seljatagusesse; see on tarviline mitte ainult selleks, et takistada vaenlase koondumist, vaid peaaegaliselt kui katse murda kohe alguses ta tahe sõjaks, ja muidugi — võimsaimate ja hirmsaimate sõjaliste abinõude kasutamisega. Viimast äga võib katsuda teostada, kasutades lennuväge ja keemiat, sest just aerokeemia oma mürgiste ainete käsitlemisega osutub tulevikusõjas seks võimsaks relvaks, mis võib tuua kirjeldamatu ohu.

Meie väike riik ja rahvas võib hävida lühikese äga jooksul sõjagaaside tagajärjel, kui peaksime sattuma võitlusjalale mõne tekkiva vaenlasega, äga ainult siis, kui oleme loiid end kaitsma, hoolimatud ägasti end varustama vastavate kaitseabinõudega, teadmatud mürkgaaside ohust ja mõistmatud toimima nende pealetungi puhul.

Olles teadlikud ohust, mis meid võib tabada, ja varustades end ägasti vajaliste teadmistega ja kaitse-

SUURLINN GAASIOHUS.

ABIANDMINE
GAASIHÄDALISTELE

abinõudega sel alal, võime aga rahulikult vaadata tulevikku, sest see oht meid siis enam ei kohuta.

Siin on esimeseks abinõuks juba maailmasõjas tuntud gaasimask ühes õhufiltriga. Selle vahendi mõju on siiski tingitud teatud eeldusest. Nimelt mask kaitseb oma kandjat ainult siis, kui ta on sellele vastavalt täpselt korrastatud, on alati käepärast, ja kui maskikandja on vilunud takistatud hingamisega.

Elanikkonna suuremale massile on kaitse õhuhädaohtude vastu osaline. Mida ja kuidas talitada igal üksikul juhtumil, on täiesti olenev silmapilgu se'sukorrast. Suurim ja pahim vaenlane on mitte hädaoht ise, vaid selle alatine saatja — mõttetu hirm! See hävitab mõistliku kaalutluse ja põhjustab paanikat. R a h u, see on esimene tingimus ja juhtsõna õhuhädaohu vastu. Sagedasti ei ole mürkgaasi põhjustatud kaotustes niivõrd mõõduandev mürkgaasi otsekohene mõju, vaid tabatud isikute väär käitumine. Isikute väär käitumine seisab selles, et inimesed hakkavad jooksmata teadmatutes sageli rändava gaasi pilve suunas. Ometi iga liigutus suurendab isiku õhutarvidust. Seistes on isiku õhutarvidus suurem kui lamades, joostes suurem kui rahulikult käies. Iga liigutus gaasimürgitatud õhus võimaldab nii-siis suuremat gaasi juurevoolu organismi. Seda suurem on selle hävitav mõju.

Vaikne, pealiskaudne hingamine, hoid kõrvale — külgedele — gaasipilvest, niiske räti näole asetamine — kõik see aitab gaasi vastu. Inglise sõdurid maailmasõjas löid pudelil põhja alt, täitsid pudeli niiske mulgaga ja hingasid siis läbi selle, nina surutud vastu pudeli kaela.

Gaasi-kallaletungi puhul pakuvad ehituste ülemised korrad rohkem kaitset alumistest. Ainult gaas, mis on raskem õhust, levib laiemale maa-alale, kuna

P
I
L
T
E
T
U
L
E
V
I
K
U
S
Õ
J
A
S
T

RATSANIK
GAASIPILVES.

õhust kergem gaas hajub varsti õhku üles. Esimesena nimetatud raskema gaasi tõttu on vaja sulgeda kõik ukсед, aknad ja praod niiskete rätikute või vaipadega, enda kaitseks asetatagu niiske käsna või rätik nina ja suu ette. Siis tuleb hoiduda absoluutselt rahulisena, võimalikult lamades. Kui pole midagi käepärast eeshoidmiseks, siis hingatagu ainult pealiskaudselt, kergelt, et vähemalt takistada mürkaineid tungimast sügavamale õhutorudesse.

Kuna kodanik võib endale lubada rahulikult seis-

M E R E L

ÕPILASED GAASIÕPPUSTEL.

mist ja tagasihoidlikku hingamist, peavad aga kõik ametiasutused töötama edasi, et mitte esile kutsuda segadusi gaasi ajal. Selleks aga on vaja enne harjutada ja kõike näha ette.

Et sõjagaasi-hädaohu puhul rakendada töösse mitmeid organisatsioone ja asutusi, nagu kaitseliidu malevkonnad, naiskodukaitse, linnavalitsus, raudteejaama ametkond, politsei, tuletõrje ja arstlik personaal, korraldab kaitseliidu peastaap Tapal 5. 6. 32. a. gaasikaitsepäeva. Peale nimetatud gaasikaitsepäev annab praktilisi õpiseid kaitseliidu gaasikaitse meeskondadele sõjagaasi hävitamise alal, tutvustab laiemaid rahvahulki sõjagaasiga ja gaasiohuga ja pakub ülevaate gaasikaitse meeskondade ja ametkondade ettevalmistusest ja valmisolekust gaasikaitse alal.

Tapa gaasikaitsepäevast võtab osa peale kohalike asutuste ja organisatsioonide veel seitse kaitseliidu gaasikomandot välispool Tapat, nimelt Narvast, Rakverest, Haapsalust, Keilast, Tallinnast ja Tartust.

Pühapäeval, 5. juunil, ilmuvad Tapa linna kohale „vaenlase“ lennukid, missugused on märgitud punaste lintidega, mis on kinnitatud lennukite tiibade külge ja milliste pikkus on 2 m, laius — 20 cm.

„Vaenlase“ lennukite ilmumisel silmapiirile Tapa õhukaitse juht kuulutab välja „gaasialarmi“. Jaamas asuvad vedurid annavad rea lühikesi signaale, mis vaheaegadega järgnevad üksteisele, helistatakse kirikukelli, andes järske lühikesi lööke, uulitsanurkadel pannakse undama käsisireenid.

Linna kohale jõudes lennukid laskuvad madalale ja „pilluvad pomme“. Linnast aga „antakse neile tuld“, kuni nad sunnitud on laskuma.

Nüüd on tööd ja tegemist kõigile: politsei sulle tänavad ja kohad, kuhu gaasipommid on kukkunud, kaitseliidu gaasimeeskonnad teostavad gaasiluuret ja hävitavad gaasi, sanitaarsalgad annavad esimest abi, kusjuures Tapa linnavalitsus korraldab esimese arstiabi andmise punktide tegevust, Tapa raudteejaama teenijaskond töötab edasi, laseb ronge läbi, võtab neid vastu ja saadab ära, tuletõrje kustutab „põlevaid hooneid“.

Tapa gaasikaitsepäev populaarsel kujul selgitab sõjagaaside ohtu ja võitlusvõimalusi selle vastu. Ta tahab olla üheks tõukeks, et hakkaksime tõsisemalt mõtlema ja aktiivsemalt tegutsema sel alal.

J. L.

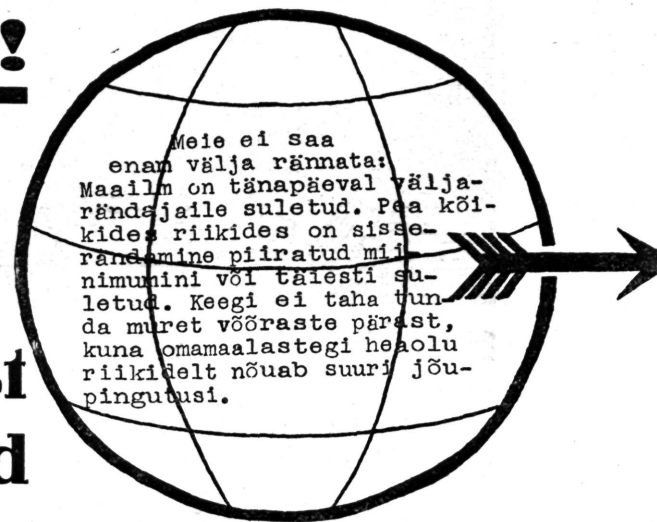

LENNUKID GAASIRÜNNAKU STARDIL.

MAAILMON SULETUD!

**Kõikjal on sisserändamine
raskendatud**

Väljarändamine Eestist on suuresti lanngenud

Tuhanded eestlased on kodumaal praegu töötä. Tuhanded teised teenivad endile palga näol vaid elatist miinimumi või isegi vähem. Kõik see sunnib inimesi mölgutama väljarändamismõtteid. Arvatakse, et võib olla seal kuski kaugel kodumaast, ookeani taga, leidub avaramaid võimalusi. Võimalusi ära lamiseks ja kes teab — isegi ametalaliseks karjääriks.

See on juba inimhinge loomupärane omadus: püüda paremusele, otsida oma eksisteerimisele võimalikult superlatiivsemat vormi.

Kas pole seega ka siis eestlastegi väljarändamistung igale mõistetav? Ometi osutab aga väljarändajate arv Eestis järjekindlalt kahanemistendentsi. Eriti suur on kahanemine olnud just viimastel aastail, kuigi kodused olud on jäänud endisteks, elamistingimused vast isegi teataval määral halvenenud (terav tööpuudus j. n. e.).

Kui 1925. aastal rändas välja 2676 eestlast, siis alanes see arv 1928. aastal juba 1293 peale. Mõõdunud aastal, s. o. 1931. a., lahkus kodumaalt ja läks võõrsill õnne otsima veel ainult ümmarguselt 600 inimest.

Tänaseni oleme jõudnud juba perioodi, millal väljarändamisest kui niisugusest enam ei saa olla kõnetki. Mis on siin põhjuseks?

Põhjused on üsna kãegakatsutavad. Esimeseks: väljarändajaist on õige suur protsent võõrsil oma lootustest ootustes pettunud. Osa neist on koguni kodumaale tagasi tulnud. Muidugi mõistetavalt on nende valusad õppetunnid teisi, kes on mölgutanud varem samu mõtteid, sundinud kainemale jãrelemõtlemisele ja ettevaatusele.

Teiseks: maailm on tänapäeval suletud. Kuigi elame tehnika ajajõrgu haripunktil, kuigi kaugused ja maade distantsid on kergeltvõidetavad, seisame ometi tõsiasja ees: maailm on meile suletud!

Mis aitab see, et tehnika areng meil praegu Tallinnast New-Yorki võimaldab sõita 14 päevaga, kui too viimane on meile sama hästi kui suletud?

Kõikjal: ei!

Ameerika.

Viimase poolteise aasta jooksul on kõigis riikides kogu maailmas käimas palavikuline tegevus, mille sisu ja sihi võiks võtta kokku kolme sõnaga. Need on: maa oma inimestele! Kõikjal on piiratud sisserändamist, piiratakse seda üha veelgi või koguni suletakse riigi piirid võõrastele täielikult.

Vaatleme eelkõige Euroopa riike. Arvatud välja vaid Holland ja mõni võimalustekehv kãabusriigike, lubatakse kõikjal välismaalasi sisse ainult külaskãigu või läbisõidu korras või jãlle siis, kui on näidata ette töötamisluba. Seda viimast on aga väga raske hankida: kõigis riikides on pandud maksma kas pehmemad või karmimad seadused, mis reguleerivad välismaalaste teenistusse võtmist. Ka meil, Eestis, hakkas 15. maist k. a. maksma analoogiline seadus. Tõrgi on ainukesena läinud koguni nii kaugele, et keelab välismaalaste teenistusse võtmise absoluutselt.

Põhja-Ameerika on tegelikult ümbritsetud samasuguse müüriaga. Kanada võimaldab asumist veel ainult jõukaile põllupidajatele. Ühendriikidesse pääseb igal aastal vaid teatud, valitsuse poolt kindlaksmääratud arv välismaalasi. Kuna aga sisserändajatele on seatud üles õige rasked elamis- ja töötamisloa saamise tingimused, siis on U. S. A. väljarändajatele praegu tegelikult ikkagi nagu suletud. Kõigi nende kitsenduste tulemusena ületas väljarändamine Ameerikast 1931. aastal esimest korda Uue Maailma ajaloos sisserãnnu. Osalt põhjustas siin saldo väljarändajate kasuks ka see asjaolu, et maalt saadeti välja (ei antud lihtsalt edasitõõtamise luba) sadu tuhandeid üle normi sissetulnud välismaalasi. Jãrgmised sajad tuhanded ootavad vãrisesed iga hetk sama saatust. Iga veel mitte naturaliseerunud tõõtu ja iga sisserãnnuviisumita välismaalane saadetakse armuta kodumaale tagasi.

Eestlaste omaegne väljarändamise on tänapäeval enese hermeetiliselt nike sisserrännu eest. Vaid jõukad seda — tööotsijail pole enam ruumi!

Mekka – Ameerika – sulgenud uute elavõivad veel sisse pää-

Kesk-Ameerika nõuab sisserändajailt enne maale laskmist õige suure rahasumma ettenäitamist — meie rahas teeb see ligikaudu 10.000 krooni. See on mõeldud selleks, et näha, kas sisserändaja on aineliselt kindlustatud või on ta siia tulnud vaid sihiga õnne kaasab! ajada kokku miljoneid. Kel nõuetav summa puudub, seda sisse ei lasta. Sest praktiline ameeriklane toimib olukorra kohaselt: vaid jõukaile võõrastele anname ulualust, kuna neist meile võib-olla tuleb kasu, halvemal juhtumil aga igatahes mitte kahju.

Lõuna-Ameerika — kõigi rahvuste väljarändajate Mekka —, kus vast mõne aasta eest veel iga välismaalane, kel taskus mõned kroonid ja loomuses elurõõmsat tegevusiha, võis takistamatult maale astuda, on tänapäeval samuti ümbritsetud sisserändu pidurdavast seaduste-müürist. Kõnelemata sellest, et iga sisserändaja peab kehaliselt olema täiesti terve — arstlik kontroll! — nõutakse võõrailt enne maale astumist rahalist kindlustust.

Peale selle käib sisserändaja konsuli juures, kes omakorda teostab kontrolli. See on nõndanimetatud „meelsuse“-kontroll. Ja nimelt: konsulile esitatagu poliitiline tõendus, et kandidaat „pole võtnud osa rahu-tustest, mis on ähvardanud avalikku rahu ja korda“.

Asumaad.

Ka kõik asumaad, olgu nad siis valitsetavad inglise, prantsuse, itaalia, hollandi, hispaania või portugalia ülemvõimult, on sisserändajaile praegu niisama hästi kui täiesti suletud. Olukord on seetõttu kujunenud isegi niisuguseks, et eestlane võib niisama hästi nagu inglasegi rännata välja inglise asumaale. Kuid ainuüksi maabumiseks on tarvis: piletid sinnasõiduks, mis maksavad meie rahas ligikaudu 600 ja 1000 kr. (perekonnaga), siis — kaheks aastaks deponeeritav kautsjon, missugune summalt veidi ületab kodumaale tagasisõidu pileti hinna (juhtumiks, kui sisserändaja on hiljem pankroteerunud), ja lõpuks — niinimetatud „ettenäitamisraha“, milline peab tõendama uustulnuka suutlikkust oma elu korraldamiseks. See summa on enamikult määratud kindlaks meie rahas umbes 1000 kroonile.

Nagu neist numbreist nähtub, ei saa töötu ega keskmiselt jõukaski eurooplane üldse mõelda asumaa-desse väljarändamise võimalusele.

Venemaa.

Lääne-Euroopa riiges ei saa vaba väljarändamine Venemaale üldse kõnnesse tulla. Kuna aga mujal maailmas erialaliste tööjõudude järele — nagu igasugu käsitöölised, tehnilised tööjõud jne., tähendab: mitte põllupidajad ja harilikud vabrikutöölised — praegu kuski vajadust pole (arvatud välja mõningad üksikjuhtumid), Venes neile siiski tööd leidub (omamaalased pole veel suutnud omandada nõuetavaid oskusi), on paljud lääne-eurooplased asunud Venesse.

Kuid sinnagi sõitmise mõte kaob puhtainelisel kaalutusil, sest: mis kasu on heast palgast, kui seda

Venemaal ei või välja anda, kodumaale sõites aga jälle teenitud raha ei saa kaasa võtta?

Eestist Venesse väljarännanuist moodustub suurem protsent abielus naistest ja nende lastest, kes on läinud või lähevad elama mehe juure; samuti on Venesse rändajaist paljud vanainimesed, kes lähevad elama oma laste juure.

Austraalia.

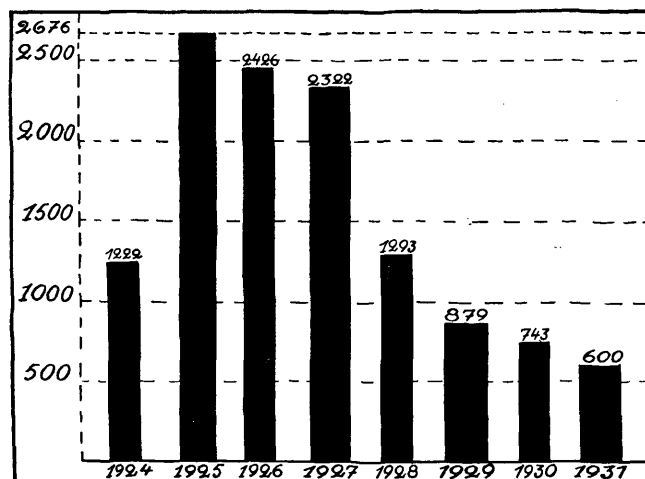
Austraalia ja Uus-Merimaa on juba ammu üldiselt tuntud kui sisserändajate-vastased. Juba enne maailmasõda oli eurooplasele sissepääs sinna tehtud raskeks. Mõne aasta eest pandi sisserändamine täielise keelu alla. Praegu ei pääse Austraaliasse ega Uus-Merimaaale ükski võõras.

Kus on veel ruumi?

Kus on siis maakeral veel vaba ruumi, kus valitseb eurooplasele vastuvõetav kliima ja maapind ei koosne ainuüksi mägedest ja kõrbedest?

See on veel ainult Mandžuuria. Viimast kasutab aga oma asumaana rahvaga tihedasti ülekülvatud Hiina. Kõnelemata poliitilisest takistusest, ei saa Mandžuuria eurooplasele väljarändamismaana kõnnesse tulla ka veel sel lihtsal põhjusel, et käputäiest riisist, enamuses liiatigi soolata, millest piisab küll vähenõudliku kuli toitmiseks, on valgele köhutäiteks vähe. Selle tagasihoidliku elustandardi juures sureb eurooplane nälga. Pealegi on tööstused Ida-Aasias kõige vähemad maailmas.

Väljaränd Eestist.

Nagu juba eespool märkisime, väheneb väljarändamine Eestist aast-aastalt ja järjekindlalt.

Haripunkti saavutas väljarändamine meil 1925. aastal, millal kodumaalt lahkus 2676 eestlast. Ka 1926. aastal oli see arv veel suur, nimelt 2426. Neid kaht aastat tulebki pidada meie väljarännu kulminatsiooniks. Siitpeale raugeb aegamööda väljarännutung.

(Järg 331. lhk.)

...NÕNDA ÜTLEB
INSTRUKTOR
A. KUKK

ARTHUR KUKK,
Harju maleva raskejõustiku instruktor.

Kaitseliit oma töös, mis ühelt poolt taotleb riigikaitse, teiselt poolt noorsookasvatustlikke sihte, on viimase ülesande teostamiseks rakendunud ka sportlikku töhe, kuna sport, kehaline kasvatus, on kasvatusedukaimaid ja arendavaimaid vorme. On selge, et ainult terves ja tugevas kehas võib pesitseda see lakkamatu elurõõm, optimism, mis meile nii vajaline, mis aitab meid üle neistki raskustest, mis teises olukorras näivad ületamatuina.

Erilise hoolega asus spordi propageerimisele ja levitamisele Harju malev. Ja peab ütleva — saatus ise oli maleva poolt, kuna vana raskejõustiku veteraan ja treener Artur Kukk oli äsja saabunud Soomest kodumaale ja asus heameelele maleva teenistusse rändava spordiinstruktorina.

Kes on Artur Kukk? Millised on ta sportlikud teened? Kindlasti huvitab see paljusid ja paljusid noori malevlasi, kes on tutvunud Kukele mõõdunud talvehooajal. Püüame siinkohal anda väikese ülevaate Artur Kuke kui sportlase elust ja tööst enne ta Harju maleva treeneriks asumist.

Kukk alustas ise sportimist juba 1906. aastal. Tol ajal võis näha Schnelli tiigil suure rahvamurru pealtvaatamisel kaht meest, üht pikka ja teist lühikest, võidu kihutamas. Need olid Kukk ja Johanson. Võitja oli enamasti ikka Kukk...

Hiljem s'rgus Kukele rida konkurente, kellest väljapaistvaimad olid Villemson ja Burmeister. Pealegi kaldus Kuke huvi enam raskejõustikule, maadlusele ja poksile. Ka jalgrattasõidus saavutas Kukk häid tagajärgi.

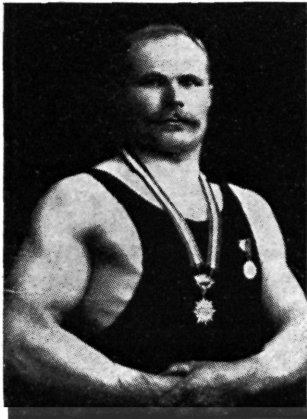
Peale tegevspordiliku palge on aga Kukul veel teine pale, mis meie spordis kindlasti on väärtuslikum. See on Kukk kui organisator, Kukk kui sporditegelane. 1915. aastal Kukk asutas Tallinnas „Olümpia“, milline selts kasvas ja muutus suureks sportlaste taimelavaks. Kuke väeteenistusse astudes lagunes tema poolt asutatud selts — ei olnud enam seda hinge, millise andis „Olümpiale“ Kukk. Väeteenistuse kohuseid Soomes kandes hakkas Kukele Soome spordimaa elu-olu meeldima ja ta jäigi sinna peatuma. Seal andus ta täieliselt maadlusele. Kuigi ta sel ajal oli juba 27-aastane, ei jäänud tal temale omase visaduse juures edu tulemata ja peagi oli Kukk maad-

lussuurus, kes vahest Soome maailmameistreid käänis seljale, Rootsi ja Norrassa sõitis võistleva. Antverpeni olümpiaadil Kukk maadles prantsuse meistri Dame'iga, nad mõlemad rullusid seljali. Võitjaks loeti Dame, kuid kuidagi oli tal maadluse juures murdunud ribikont ja seetõttu mees ei saanud võistelda edasi. 1921. aastal Kukk maailma esivõistlustel pistis tasku 5. auhinna, 1922. aastal neljanda. Vahelduseks maadlusele ostis Kukk mootorratta ja kihutas sellega — muidugi ikka viimset välja pannes. Sellest tüdinenud, ostis ta purjehähi. Vahepeal andis Helsingis välja euroopalise välimusega Eesti spordilehte „Võitja“, mille tegevtoimetajaks oli kirjanik Richard Janno. Kui Soomes poks hakkas hoogu võtma, sai Kukest kirglik poksija. Muidugi kohe esmajärguline suurus, kes peksis Soome meistreid Smedsi ja Lindi, omandas esikohti Oslos, Malmös jne. Maailmameister Pore Persson võitis Kuke ainult poolepunktalise paremusega. Hiljem kutsus Kukk Helsingi Atleetklubi juures ellu poksiosakonna, milline osakond nüüd on Soome tugevaim poksikants.

Siis tuli Kukk Eestisse ja asus Harju maleva juure. Kes on kuulnud ennem Harjumaa maadlejaist ja poksijaist? Aga nüüd — igas ajalehes polegi muud kui Harjumaa mehed ja Harjumaa mehed. Peatumata, otse fanaatilise innuga rännates Arukülalt Vasalemma, Keilast Järvakandi, Kohilasse, Valtu jne. jne., istutas Kukk igale poole sportlikku indu, sportlikku seemet. Maapoisid pikkadel talveõhtutel tulid kokku kümnete kilomeetrite tagant, et harjutada maadlusvõtteid, poksilööke, et võimelda ja tõsta kangi. Siis järgnesid võistlused. Maakoht võistles maakohaga, kompanii kompaniiga. Igapäev kerkis uusi, lubavaid raskesportlasi kui seeni maast. Oli avastatud korraka meie maa sportlik varasalg ja siis läksid ka meie spordiliikumise juhtide silmad lahti: maa, see on meie õige sportlik alus, see on koht, kus pesitseb kõige enam rammu, kõige enam tahet. Et sporti edendada, et teda viia kõrgele, selleks tuleb viia sport maale. Alguse, esimese sammu sel teel oli teinud Harju malev Artur Kukega... Novembrist aprillini Kukk pidas treeningutunde kokku 105 kohas ja ta tundidest võttis osa kaitseliitlasi järgmiselt: maadlejaid — 1033, poksijaid — 587, tõstjaid — 107, võimlejaid — 1218. Võistlustel käis kaitseliitlasi kokku 344 meest. Ja see kõik eelmise aasta nulli vastu! Valgas peetud kaitseliidu raskejõustiku esivõistlustel tuli Harju malev suure ülekaaluga maadlusosal esimeseks, ja ainult seepärast, et ainelistel põhjustel harjulased ei saanud Valka saata niipalju

KAITSELIIDU VETERAANE

Põline tamm

28. mail s. a. pühitseb Võrumaal Kasaritsa kompanii pealik Friedrich Kaban oma 50. sünnipäeva. Suure rahuldustundega võib see veteraan viiekümneandal eluaastal vaadata tagasi oma tehtud tööle.

Friedrich Kaban sündis oma koduvallas 16. mail 1882. a. (v. k. j.) taluperemehe pojana. Juba nooruspõlves hakkas ta huvi tundma spordi, eriti aga raskejõustiku, vastu. Teenides

oma sundaega Varssavis Keksholmi kaardiväe rügemendis ei unustanud F. K. ka siin endale nii armsaks saanud spordiala, teda võis tihti näha kohalikes tsirkustes ja mujal elukutseliste maadlejatega matil jõudu katsumas. Kui alati korralik ja edasipüüdja, ta lõpetas teenistuse kaardiväes vanem-allohvitseri auastmes.

Peale sõjaväeteenistust ta jätkas sportimist kodumaal ja varsti omas Võrumaa esimaadleja nime.

Okupatsiooni ajal organiseeris Kaban agarasti kaitseliitu, nii et peale sakslaste lahkumist oli Kasaritsa valla kaitseliidus juba üle paarikümne relvastatud mehe, keda Kaban oli salaja jõudnud organiseerida. Punaste sissetungimisel F. K. kui kohalik vallavanem suutis päästa vallakassa ja arhiivi punaste kätte sattumast. Ühes oma kaitseliitlastega, kelle pealikuks ta nüüd oli määratud, ta organiseeris vastupanu ja oma kodunurga kaitset. Pärastpoole näeme teda lahinguis juba kaugel Kasaritsa valla piiridest Krabi ja Vana-Roosa sihis.

Soovime auväärt jubilaarile veel palju jõudu ja tahet oma kodumaa ja kaitseliidu kasuks töötada.

mehi kui lõunapoolsed malevad, kaotati esikoht üldpunktidega.

Mida arvab Kukk meie maameestest ja harjulasist eriti? Sellele laseme parem vastata lugupeetud veteraanil endal.

„Maasportlased on head,“ ütleb Kukk. „Muidu ma neid ei treeniks. Meie maameestel on rammu, mida kadestab iga sportlane. Ainult see, et meil maaspordi edendamisele pole seni pöördud küllaldast tähelepanu, on põhjuseks, et Eesti pole veel maailma esimene maadlusmaa. Kui meie maamehed jätkavad sportlikku treeningut senises vaimus, siis juba mõne aasta pärast pole meil maadluses kuigi palju väärilisi vastaseid. Meie maamehel on kõik, mis vaja, et tõusta esmaklassiliseks sportlaseks. Tal on rammu, füüsilist jõudu, tal on julgust ja tahet. Heaks sportlaseks saamine nõuab

Jaan Veidermann †

29. apr. suri k.-l. Lühula malevkonnan Kirbla kompanim vanim kaitseliitlane Jaan Veidermann 78-a. elueas.

Peale Kunda seminari lõpetamist sai kadunu külakooliõpetajaks Vaikna valda ja sama valla kirjutajaks; oli seal õpetajaametis üle kolmekümne aasta. Olude sunnil pidi V. lahkuma õpetajaametist ja hakkama Laikülas põllumeheks. Selle populaarse mehe algatusel kutsuti ellu Kullamaa Muusikaselts, Põllumeeste Selts, Haridusselts, Martna Põllumeeste Selts, Kirbla Põllumeeste Selts, Haridusselts j. t.

Veel paari aasta eest asutas kadunu Kirblas puhkpillide orkestri, varustas selle muusikariistadega ja täitis alul selle juhi ülesandeid. Seega võib teda nimetada Läänemaa seltside isaks.

Ärkamisajal kuulus Veidermann C. R. Jakobsoni leeri, oli „Sakala“ lugeja, levitaja ja kirjasaatja „Lääne Jaagu“ nime all.

Kadunu pojad olid Eesti vabadussõjas juhtivail kohtadel: noorem poeg soomusrongi „Kaptan Irv“ desantroodu ülemaks, vanem õpetajate roodu ülemaks.

Kadunu oli suur isamaapoeg, võttis energiliselt osa kaitseliidu organiseerimistöödest, olles ise üks eeskujulisimaid kaitseliitlasi.

Puhka rahus, väsimatu kodumaapoeg! Eesti muld olgu sulle kerge!

tubli doosi püsivust, jonnit, ja see ei puudu meil. On vaja ainult treeningut, tehnilist lihvi ja juba lühikese ajaga võrsub meie maakolkast mehi, kellest räägib kogu spordimaailm.“

Kurioosumina võib väita, et ka Soome on võtnud siin Eestist eeskujut. Nähes, kui edukalt töötab Kukk Eestis, on ka Soomes pandud raskejõustiku instruktorid maal tööle. Peetakse üksikute maakohtade vahelisi võistlusi, milliseid nimetatakse „Kuke-võistlusteks“ — nende eestipoolse algataja nime järgi.

Alguks on tehtud. Jääh vaid loota, et Harijamaa eeskujul teisedki malevad hakkaksid külvama maale sportlikku seemet. See võrsub kiiresti ja lopsakalt, sest raskejõustik on meie rahva füsioloogilistele ja psühholoogilistele omadustele vastavaim ala.

HAAPSALU — TERVISPARANDUS- JA SUVITUSKOHANA

Dr. HANS ALVER

Asetatud kitsale maaribale, mida kolmelt poolt uhavad Läänemere lained, ümbritsetud rohelse metsaga, saarte ja poolsaartega, omab supel- ja suvituskohalt Haapsalu idüllilise ja omapärase ilme.

Äsja siiasõitnud suvitajale paistavad silma juba esimesel lühikesel jalutuskäigul Haapsalu veetlevad parumused ja iseäraldused. Vaikne rannaküla romantika vaheldub moodsa suvituskoha mitmekesiste avaldustega. Lihtsad, kuid puhtad ja päikeseküllased majad upuvad puude rohelisusse, lühikesed ja kõverad tänavad rohkete hallide paekivi-müüridega suunduvad alati merekaldani. Eriti ilus on Haapsalu rohkete mereäärsete promenaadide iseloomustava kõverjoone ja ranparkide mitmekesisus. Aialinna keskel aga tõuse-

kui Haapsalus. Vanade tüsedate spordiharudega võistlevad moodsad, nagu laineil ratsutamine ja veesuisad jne.

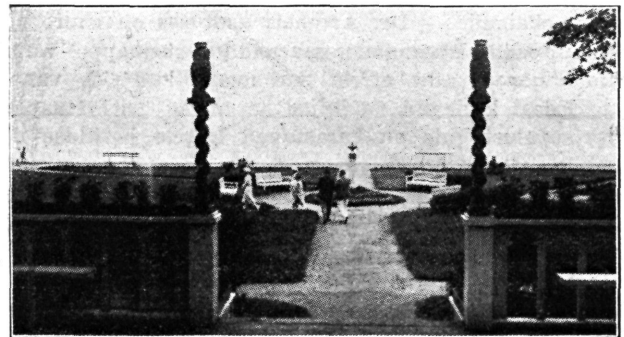
Lossivaremete vanasse vallikraavi ehitatud tennisplatsid annavad tennismängule erilise võluvuse ja omapära. Lõbus elu kihab ka suurel spordiplatsil, n.-n. „Troj“ väljal, mis asub linna külje all ümbritsetuna ilusast männimetsast.

Spordiringkondades on Haapsalu tuntud ka talvekuurordina, kuna eriti jääspordi alal on kujunenud välja iselaadne jääpurjekatüüp.

Mõlemad mudaravilad — linna ja dr. Arroneti omad, on usaldatud asjatundlikkude juhtide hoole ja on sisustatud lihtsalt, kuid otstarbekohaselt. Peale mu-

Kõlakoja ees.

Ranna l.

vad majesteetliku piiskopilossi 700-aastased varemud, mis on keskajast säilinud kindlustuste hulgast suurimaid ja huvitavaimaid. Linna otsekohekeses ligiduses on suur Paralepa mets oma vanade ja toredate kaskede ja kuuskedega.

Kaitstuna saarte ja poolsaartega karedate tuulte eest omab Haapsalu erakordselt maheda merikliima. Udu puudub suvikuudel peagu täiesti.

Haapsalu on kuurort, mis rahuldab mitmesuguseid nõudeid. Ta pakub puhkust vajajatele rahu, aga ka lõbustuste otsija eest on hoolitsetud. Kaks korda päevas mängib kunstikõrgusel seisev orkester Poska puiesteel, noorte ja vanade armastatud kohtamispaigal, kuna sõudespordi harrastajad naudivad muusikat paatidest. Liivarannal, n.-n. „Aafrika kaldal“ lõbutseb noorsugu, harrastades vabaõhu- ja veesporti. Paralepa rannal aga armastavad viibida peamiselt tõsisemad loodusearmastajad. Eriti tunnustatakse Haapsalu veesporti-võimalusi. Vaevalt leidub kuski nii soodsaid tingimusi sõude-, purje-, süsta- ja muuks merispordiiks

davannide antakse veel süsihappe- ja igasuguseid muid vanne. Muda-elektriteraapia on saanud suure poolehoidu osaliseks.

Erilise eduga arstitakse Haapsalus järgmisi haigusi:

1. Liigendite, lihaste ja luude haigusi: a) pikaldast ja alateravat (subacut) liigendite reumatismi; b) liigendite haigestusi tuberkuloosi põhjal; c) müalgiaid ja lihastereumatismi; d) liigendite kangestusi luksatsioonide ja luumurdude tagajärjel; hüpertroopilist kallust; e) periostitist; osteomüeliitilisi protsesse.
2. Perifeernärvide kroonilisi haigestusi, neuralgiaid, išiast jne.
3. Ainete vahetuse haigusi: a) podagrat (Gicht); b) lümfaatilist diateesi; rahhitist.
4. Kroonilisi põletikulisi ja eksudatiivseid haigestusi: a) nais-tehaigusi: kroonilisi emaka, adnekside jne. haigusi, välja arvatud haigused, mis on ühenduses verejooksuga, samuti kõik kasvaja; b) kõhukelme põletikke; c) eesnäärme (prostata) haigusi; d) kroonilisi sapi-

S ü s t a d e l.

teede ja sapipõie haigestusi. 5. Elavhõbeda kroonilisi mürgitusi. 6. Essentsiaalühpertooniat. 7. Mõningaid kroonilisi nahahaigusi, nagu ichtyosis, psoriasis jne.

Keeldud on mudavannid kopsutiisikuse, neerupõletiku, raskete südame orgaaniliste rikete, langetõve ja suurte kasvajate puhul. Et võimaldada mudavanne ka südamehaigetele, siis on eelseisvaks hooajaks linna mudaravilas uuendusena seatud sisse n.-n. südamejahutid, mis võimaldavad vanne, resp. mudamähiseid, isegi südamehaigetele. Dr. Arroneti asutuses on suure poolehoidu osaliseks saanud aparaadiga süsihappe vannid, mis annavad sama efekti kui loomulikud CO₂ vannid.

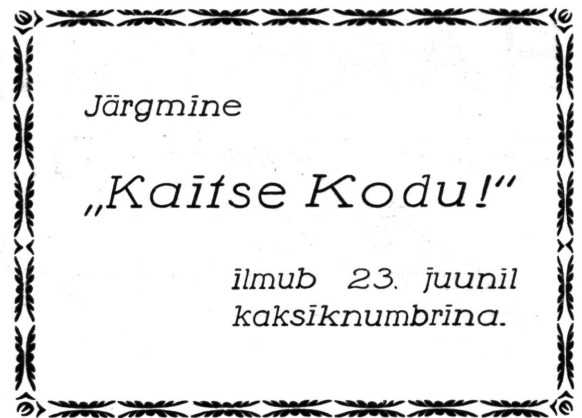
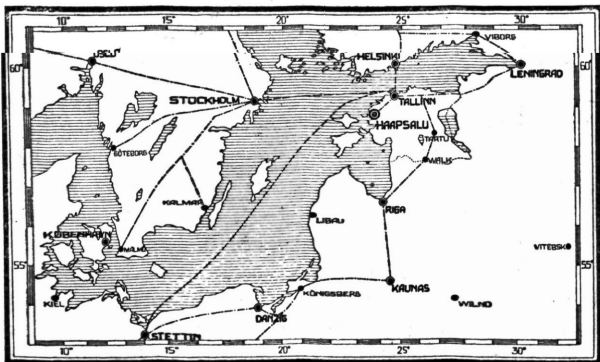
Edasi kiidavad suvitajad ja arstid eriti Haapsalu merisupelusi, mis on karastavad lastele ja üldse nõrkadele. Kuna Haapsalu meri on nagu basseini, mille põhjas lebab muda, siis on temperatuur soe ja ühtlane, kõikides 16—20° R. vahel, ulatudes aga isegi kuni 24° R.

Elu Haapsalus ei ole ainult mõnus, vaid ka erakordselt odav. Suvitajad ja haiged elavad tavaliselt kas hotellides, pansionides või möbleeritud erakortereisuvilais.

Vahelduseks tehakse sõite lähedastele saartele, nagu Osmussaarde, Vormsi, Hestholmi.

Ajaloolane leiab palju huvitavat Haapsalus endas või tema ligemas ümbruses — Ridalas, Kiidepääs jne.

Pettumust ei tunne ka loodusearmastaja. Ei leidu mujal säärast merilindude rohkest. Hanede ja luidede küttimisvõlvus on Tauksi, Sõmeri ja Liia saartel või Matsalu lahes otse võrratu.

Oma poolehoidjate — alatiste suvitajate — poolt on Haapsalule antud palju ilusaid nimesid, nagu „Põhjamaa Veneetsia“, „linn laisa graatsiaga“ või „linn võluvalt tõusva päikesega“.

Eriti jääb aga Haapsalust meeldiv mälestus neile tuhandeile, kes siin on saanud kergendust oma töödele, vabanenud haigustest.

Haapsalu loss.

VALGA KOOLIÕPILASED VABADUSSÕJAS

ÕPPURSÕDURI MÄLESTUSI HEITLUSPÄEVILT

Üheks tähtsaimaks eriosaks meie vabadussõja ajaloos on kahtlemata meie õppiva noorsoo osavõtt võitlusest isamaa vabaduse eest.

Ajakirjas „Sõdur“ 1931. a. nr. nr. 31—40 valgustati õppur-sõdurite tegevust vabadussõjas maakondade ja linnade kaupa.

Kuna arhiivides puuduvad igasugused andmed Valga linna ja maakonna kooliõpilaste tegevuse kohta („Sõdur“ nr. 39/40 lhk. 1060), püüan oma mälestustes lühidalt selgitada Valga kooliõpilaste tegevust õppur-sõduritena, eriti kodulinna sisekaitse teostamisel.

Valk ägas punaste ikke all kuni 1. veebruarini 1919. aast., millal linn, pärast ägedat lahingut Paju mõisa all, langes eesti vägede kätte.

Kõik hingasid kergendatult, sest koledused, mis punased kommunistid panid toime 54 päeva jooksul kaitseta Valga kodanike kallal, ei unune nii pea.

Sellest kirjutab kujukalt Joh. Animägi (raam. „Mälestused iseseisvuse võitluspäevilt“ lhk. 168):

„Linn näis arglikult toibuvat üleelatud koledustest ja lahinguärevusest. Sai teatavaks vangistatud kodanike metsik tapmine punaste poolt linnast lahkumise eel. Inimesi suundus Priimetsa, kus leidis üks ohvrite ühishaudadest. Läksime vaatama meiegi. Haud kaeveti lahti, võeti välja laipu... Kahekaupa olid inimesed küünarnukkide kohalt traadiga köidetud üksteise külge. Seost oli pulgaga kõvasti keeratud, nii et ta riidest läbi löikas ihusse... Purustatud pealuud, tühjad ajukoopad, tundmatuseeni lõhutud silmnäod... Noor naine, välimuselt maalt, ahastas haua kaldal, nuttis ja palvetas ja tardus järsult, kui tõsteti ta jalge ette mehe poolalasti verine korjus. Võib-olla ta astus tol silmapilgul üle hullumeelsuse lävest...“

Pärast Valga vabastamist hakati Valga linna ja maakonna komandandi eestvõttel korraldama linna

julestamiseks ka realgümnaasiumi vanemate klasside õpilasi.

Üldiselt võib Valga kooliõpilaste tegevus vabadussõja ajal jaotada kolme ossa:

tegevus kaitseliidus 1. märtsist 1919. a. 28. aprillini 1919. a.;

tegevus Valga linna ja maakonna komandandi komandos 28. aprillist kuni 1. oktoobrini 1919. a.;

tegevus tagavaraüksustes, kuhu osa kooliõpilasi oli koondatud lahingväeüksustest pärast ülemjuhataja poolt väljakuulutatud demobilisatsiooni, alates 1. oktoobrist 1919. a. kuni maikuuni 1920. a.

*

Pärast Valga vabastamist jätkasin õppimist sama linna poeglaste realgümnaasiumi 5. klassis (end.). Mäletan selgesti, kui märtsikuu esimesel päeval ilmus klassi koolijuhataja dir. O. Sild (praegu professor ülikoolis) ja andis edasi korralduse, et kõigil 5. ja 6. klassi õpilasil tuleb minna kaitseliidu staapi, mis asub Sepa tän. nr. 4. Kohale olime kohustatud ilmuma õhtupoolikul, seejuures direktor tähendas, et kaasa tuleb võtta toidumoona kuni järgmise päevani.

Õpilaste ilmudes toleaeagne kaitseliidu ülem leitnant Laev selgitas lühidalt olukorda, kusjuures tähendas, et edaspidi õpilaste ülesandeks jääb:

— sunduslikult ilmumine iga päev õhtupoolikuks, pärast õppetundide lõppu, kaitseliidu staapi;

— patrullimine linna tänavail, korra alalhoidmise otstarbel;

— osaline garnisoni teenistuskohuste täitmine ja vangide ning areteeritute konvoeerimine.

Olukord ja ülesanded lühidalt selgitatud, asuti püsside ja padrunite väljajagamisele. Paljudel kooliõpi-

lasil, nagu selgus, olid oma püssid. Relvadeks anti va-nasüsteemilised jaapani vintpüssid. Viimased olid kaetud roostekorraga ja igasuguse prahiga, mida tuli ära puhastada. Õõne puhastamiseks lasti lihtsalt „pauk“ õhku ja õõs oligi puhas. Pean tähendama, et õõn-cusi niisuguse puhastamisviisi juures ei juhtunud.

Pärast püsside väljaandmist selgitati lühidalt ka selle „riistapuuga“ ümberkäimist, peaasjalikult lukuga, ja padrunisalve täitmist, püssi kaitsevlinna seadmist jne., teise osa kohta öeldi, et see on iseenesest juba selge.

Veel samal õhtul (õppuste esimesel päeval) saadeti õpilased linna uluitsaile patrullimisele ja igale patrullile määrati oma erirajoonid.

Järgnevatel päevil, nagu eelpool tähendatud, käisid õpilased korrapäraselt teenistuskohuste täitmisel. Õppus kandis rohkem juhuslikku ilmet, sest püüti anda lühikese aja jooksul neid teadmisi, mis olid kõige hä-davajalisemad.

Sel ajal peeti ägedaid lahinguid Valga-Stakelni suunas. Vaenlane oli löödud küll senistele seisukohta-dele tagasi, kuid lähenes Ruhja poolt Valgale suurema vastupanuta, vallutades Härgmäe mõisa, jõudis oma eelosadega Luke mõisa rajooni, mis Valgast eemal (läänes) 4—5 klm.

Lahingumüra kostis selgesti rindelt Valka, mis ru-suvalt valdas linnaelanikke — oli ju kõigil värskest mee-les „Valga veretöö“, mida punased korraldasid kait-seta linnaelanike kallal.

27. aprillil kell 1340 telegrafeerib ülemjuhataja kindral Laidoner*):

„Vaenlane tungib suuremate jõududega Ruhja poolt Valga peale. Valka ei tohi mitte mingil tingimu-sel ära anda, selleks on tarvis vaenlase pealetung Ruh-jale tingimata rutuliselt likvideerida.

Selleks kõigi kitsaroopaliste rongide jõududega tungida peale Valga-Ruhja sihis. Polk. Puskarit käsin oma väerinnalt vabastada kõik soomusrongide väeosad ja üle vliä Valka ja 3. polgu pataljoni polku anda ta-gasi. 3. diviis peab uuesti koondama kõik oma jõud ja ära kasutama ka Pärnu kaitsepataljoni, et Ruhja ta-gasi võtta. Valka saadetakse Narva väerinnalt üks pa-taljon.

Valka sõidab välja kapten Parts soomusronge juh-tima.“

Arvestades seisukorra tõsidust kutsus soomusron-gide diviisi staabi ülem kapten Poopuu Valga linna ko-mandandi kohustetäitja lipnik Kriisa divisjoni staapi (staap asus Valga raudteejaamas vagunis) nõupidami-sele. 27. aprilli õhtul nõupidamise tulemusena käskis kapten Poopuu lipnik Kriisal:

„1. Valga linna julgeoleku kaitseks moodustada meeskond ustavatest kodanikkudest, Valga poeglaste gümmaasiumi õpilastest ja kohalikust kaitseliidust.

2. Garnisoni teenistus ja valvepostid veel samal ööl kell 2400 moodustatud meeskonnale üle anda, jät-tes vaid esimese järgu postidele tarvilise arvu sõdureid.

3. Kella 2400 üle anda Valga linna komandandi kohused komandandi komando ülemale kapten Loot'ile.

4. Moodustada Valga kaitseks salk, kuhu koon-dada: Eesti komandandi komando, Valga Läti koman-dandi komando, Valgas asuva Soome pataljoni mees-kond.

5. Lahkuda salgaga linnast kell 0200 rindele, üles-andega murda vaenlase seljatana, sünnitades seal paa-nikat, ja sundida vaenlast loobuma Valga vallutamise katsest, kuni meie suuremate jõudude kohalejõudmiseni. Lähimurde koht selgitada kohapeal, kuid võimalikult va-lida koht Borishofi mõisa lähedal, et sundida vaenlast kiiremalt taganema.

6. Lähimurre olgu toime pandud kella 0400 28. ap-rillil.“

Soomusrongide diviisi staabi ülema korralduste p. 1 põhjal käsutati kokku komandantuuri linna usta-vamad kodanikud, vanemate klasside kooliõpilased ja kaitseleitlased, kelledele anti üle kõik vahipostid ja korra alalhoidmine linnas.

Linna komandant lipnik Kriisa asemele jäi koman-dandiks kapten Loot.

Seni elasid õpilased kõik erakortereis, ühiselt vii-bisid koos ainult õppustel, kuid nüüdsest peale tuli neil elada sunduslikult Valga linna ja maakonna koman-dandi k-do juures — eraldi ruumes, mis asusid kauba-maja „Kultuura“ teisel ja osalt kolmandal korral — Kesk tänaval. Õppurrühmade tarvis oli majas eral-datud kaks korterit.

Umbes sel ajal katkestati ka koolitöö, sest suurem osa õpilasi täitis ülesandeid sõjaväes, osa valgus laiali maale ja üks osa vabatahtlikena löögiosadesse, nagu soomusrongidele, skoutsrügementi, Kalevi malevasse jne.

Alates 28. aprillist 1919. a. kuni 1. oktoobr. 1919. a. kooliõpilased olid kohustatud elama komandandi ko-mando juures ja täitma kõiki sõdurile ettenähtud ko-hustusi.

Õppuste üldiseks juhiks oli linna komandant lip-nik Kriisa, abideks sama komando alatised sõjaväelased, kelledest suurem osa oli läbi teinud maailmasõja.

Õppustel juhiti peamine tähelepanu neile aladele, mida tarvis oli igapäevases elus, nagu igasugu laske-riistade käitlemine, käsigranaadid, lõhkeained jne. Sa-muti selgitati teoreetiliselt sisekorda ja garnisonitee-nistust.

Garnisoniteenistusega oli tihedalt seotud ka linna heakord ja julgeolek.

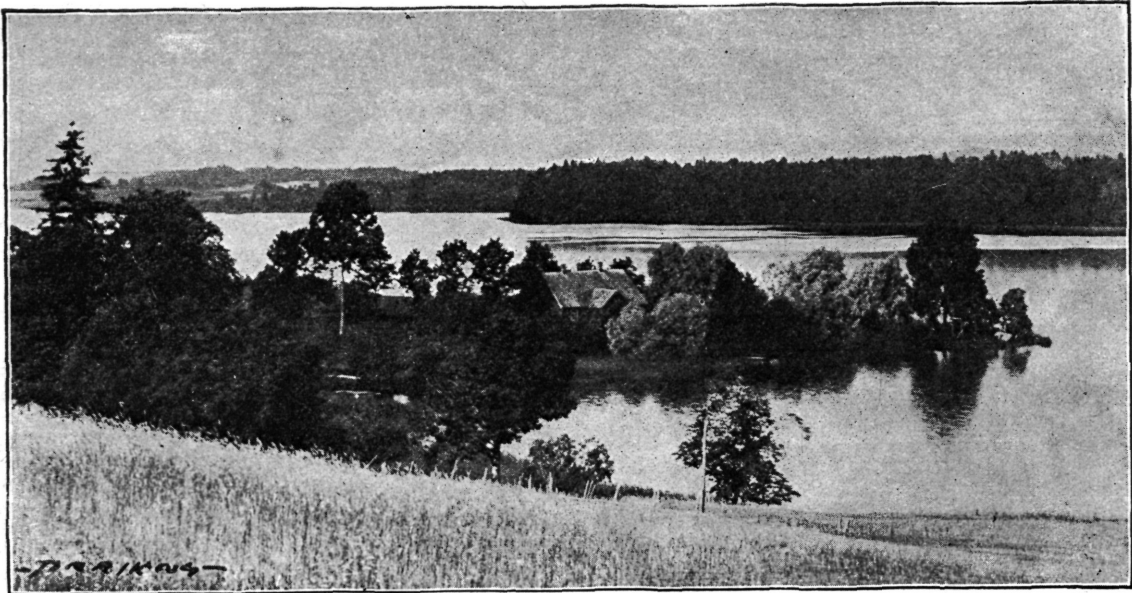
Kooliõpilased olid alatiselt korda pidamas igasugu koosolekuid ja pidudel, mis korraldati eraorganisat-sioonide poolt, samuti võtsid õpilased agaralt osa iga-sugu kahtlase elemendi interneerimisest.

Peale eeltoodu olid kooliõpilased-sõdurid kohusta-tud võtma osa veel rongidel sõjaväe kontroll-teenistu-sest.

Valga raudtee piirkonna alla kuulusid tol korral raudteeharud: alul Valk-Tartu, pärast Valk-Puka; Valk-Võru, Valk-Hopa ja Valk-Mõisaküla.

Rongide kontrollijail oli kohuseks tehtud valvata selle järele, et keegi nii sõjaväelasist kui ka eraisikuist

*) V. „Soomusrongide diviisi vabadussõjas“. II — lhk. 75 ja 76.

Suvi...

ei sõidaks raudteel ilma sellekohase loata ja et ei veetaks salakaupa.

„Jäneseid“ puutus „näppu“, nagu tol korral viisiks oli nimetada, õige sagedasti, süüdlased toimetati kõik jaama komandantide korraldusse.

Lahingtegevusest Valga kooliõpilased iseseisvalt osa ei võtnud. Juunikuu teisel poolel 1919. a., kui rindel seisukord oli jälle väga kriitiline ja seetõttu puudus kindel side seljatagusega, kutsus III diviisi staabi ülem linna komandandi enda juure ja tegi viimasele korralduse sidevahendite, nagu jalgrataste jne., muutmiseks.

Mõne tunni pärast korjati komandosse kokku umbes 20 jalgratast ja moodustati umbes 20-meheline erikomando sidemepidamiseks eelliinil viibivate väeosade ja seljataguste asutuste vahel. Samuti pidasid erikomando mehed s'det ka eelliinil viibivate väeosade vahel III diviisi staabist antud juhtnõuade kohaselt. Nimetatud komando koosseisust üks osa oli Valga kooliõpilased.

Pärast 1. oktoobrit 1919. a., kui koolid algasid oma tööd, vabastati kõik komandandi komando kooliõpilased n. n. sunduslikust kooselamisest komandos, kusjuures nad olid kohustatud õppustel käima ühes tagavara sõjaväeüksustes teenivate õpilastega igal laupäeval ja pühapäeval.

1919. a. sügisel, septembrikuu lõpul, kui ülemjuhataja poolt kuulutati välja kooliõpilaste demobilisatsioon, saadeti lahingväeosadest õppur-sõdurid igaüks

oma linna võtma osa kooli õppetööst, jäädes seejuures tagavaraväeüksuste nimekirjadesse. Osa õpilasi oli soomusrongide tagavarapataljonis, osa — soomusrongide diviisi intendantuuri vahikomandos jne., saades edasi kogu aja palka, riide- ja toiduvaramustust natuuras.

Selle eest olid õppur-sõdurid kohustatud võtma osa õppevaheaegadel (jõulud, kevadpühad jne.) garnisoniteenistusest ja tähendatud aegadel elama kasarmuis ja võtma osa õppustest ühes komandandi komando nimekirja kuuluvate õpilastega igal laupäeval ja pühapäeval. Kokku oli õppustel õpilasi umbes 50—60 meest, kusjuures nad olid jaotatud kahte rühma.

Üldiseks õppurite juhiks oli määratud komandandi komando ülem kapten Loot, kuna rühma ning jao ülemaiks need õppur-sõdurid, kes olid teenistuses tagavaraväeüksustes. Õppusi peeti „Saksa musse“ ruumes Riia tänaval.

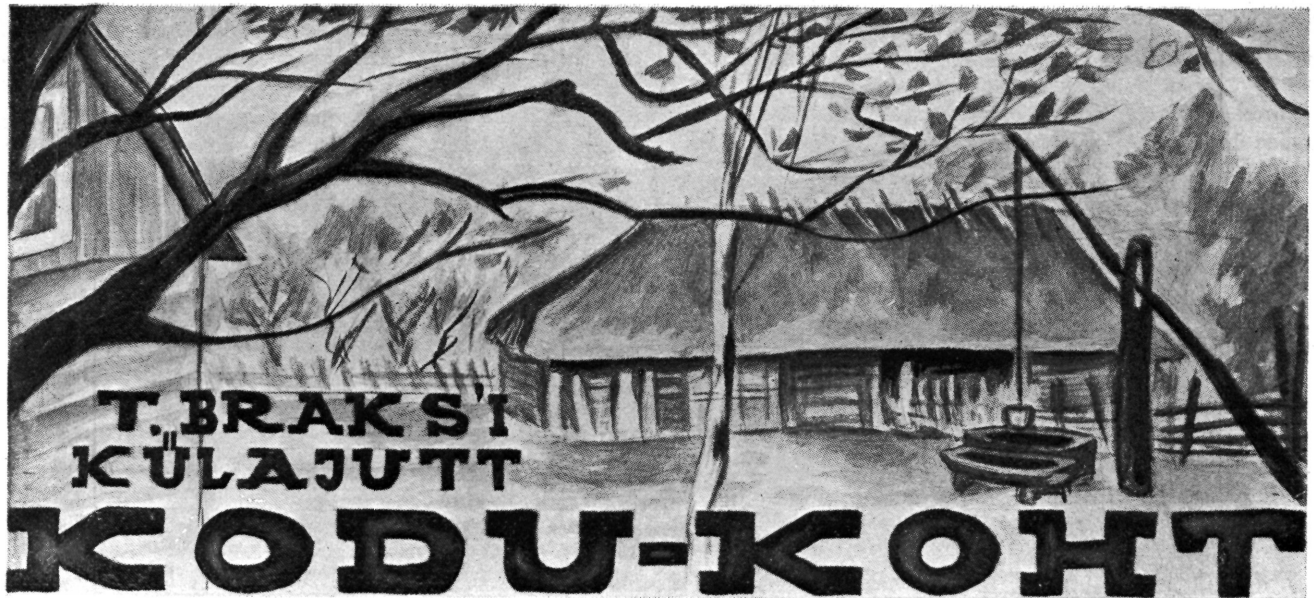
Õppur-sõdurite teenistus tagavaraväeüksustes kestis kuni 1920. a. 15. juunini, millal sõjainistri käsu (pvk. nr. 315) põhjal kõik kooliõpilased, kes ei kuulunud mobilisatsiooni alla, vabastati tegevast teenistusest.

Kokkuvõetult Valga kooliõpilasist võttis osa kaitseliidus, komandandi komandos ja tegevas sõjaväes umbes 50—60 õpilast, kolmandik neist lahingväeosades.

Haavatutena ja põrutatutena kaotasid Valga õppur-sõdurid endi keskest 5—6 meest (s. o. ümmarguselt 10%), kuna langenuid ei olnud.

E. Lübek.

I.

Talvetaat pani plehku Gröönimaale või kaugema-
legi veel. Jäi alla noorele kevadele. Küll puhus veel
merelt külma tuult, aga lõunast levis juba lausa suvist
soojust. Mets ja muru löid haljendama, päike säras
selges taevas. Inimeste hinges ärkas uusi igatsusi, uusi
lootusi ja hõiskehääli tervituseks ärkavale loodusele.

Noor kaitseliitlane Harald Kulliaru ruttas raudtee-
jaama, väike sumadan käe otsas. Jaamahoones ta nägi
sõpra Endel Jakot, kes jälgis maalesõitjate segimist.
Jälgis noormees teiste ruttu ja askeldusi, endal nukker
ilme näol. Vastas vaikselt sõbra tervitusele ja sõnas:

„Ka sina sõidad maale?“

„Jah. Kulliarule, oma isatallu,“ vastas Harald.
Endel ütles:

„Küll võid olla sina õnnelik, Harald, sul on üks
koht, kuhu nelipühiks minna. Sul on kodukoht, kui
kaunisti kõlab see. Mina pean pühad veetma linnamü-
ride vahel!“

Tekkis minutine paus, siis algas Harald uuesti
juttu ja küsis:

„Kas mäletad, Endel, läinud-suviseid laagripäevi?“

„Kes neid suudaks unustada!“

„Tegime mõnikord kõva maratoni Kulliaruni.“

„Tean, tean! Tervita oma vanemaid, kui sinna
jõuad!“

„Aga kas oled unustanud nobeda näitsiku mu isa-
talus?“

„Kes? Ah Miili. Temal oli ju endal kindel kava-
ler. Viltusilmne poiss piimatalitusest. Pärg või Särg,
mis ta nimi õieti oligi?“

„Särg. Aga mis temast? Miili pole sind unusta-
nud. Igakord kui kirjutab, saadab sulle tervisi. Kas
tead, vennike, mis ma sulle ütlen: Hüppa rongile ja
sõidame Kulliarule!...“

„Ära naljata. Kuidas ma siis nii järsku. Ei, see
on võimatu!“

Harald aga käis peale: „Ma ei saa aru, mis või-

matut asja siin peaks olema? Oled üksik inimene, kes
sind ootab või küsib. Tule ligi. Teeme jõel paadisõitu,
hulgume männikus, küllap näed, et maal on hoopis tei-
ne olemine kui linnas.“

Endel andis järele. Ütles aga veel kord, et ei tea,
kuidas vaatavad Haraldi vanemad sellele, kui poeg toob
pühadeks võõra inimese tallu.

Harald vastas rõhuga: „Käesoleval juhtumil rõõ-
mustaksid mu vanemad ka siis, kui viiksin oma külalis-
tena kaasa kogu kaitseliidu kompanii. Läheme vagu-
nisse, ma räägin sulle, mis on õieti mu kojusõidu ots-
tarve.“

Nad ostsid sõidupiletid ja ruttasid vagunisse. Ha-
rald võttis sumadani põlvedele ja hakkas rääkima:

„Siin sumadani, pane tähele, sõber, on Kulliaru koha
lunastus. Ja vahest mäletad, et ma juba ammu rää-
kisin neist raskustest, millesse sattusid mu vanemad
viimaseil aastail oma majapidamisega. Vana käis linnas
kaebamas ja kurtmas, otsis abi ja toetust asjatult. Ja

igalord, kui ta tuli, oli ikka rohkem küüru vajunud ta keha. Sügisel ta ütles mulle: „Kui ma kevadeks ei saa tuhat krooni, siis läheb Kulliaru haamri alla.“

Minult nad abi ei lootnud. Teadsid, et ma oma pikese palgaga midagi järele jätta ega koguda ei saa. Aga vanemate mure löikas mulle südamesse. Kas pidi tõesti minema teiste kätte see koht ja paik, kus elanud ja töötanud meie sugukond juba sajandeid. Otsustasin Kulliaru päästa. Sa tead, kuidas ma olen pingutanud. Hankisin kõrvaltöid, andsin tunde. Kombineerisin ja kauplesin. Olen töötanud ööl ja päeval. Raske oli kokku kraapida tarvilist summat. Õnneks tuli mulle appi mu jõukas leivavanem, kes sai juhuslikult teada mu pingutuse põhjuse. Ja kui jõukas mees, kel kõiksugu sidemeid ärimaailmaga ja seltskonnaga, oma käe paneb külge, siis hakkab kas või mägi liikuma. Mul on nüüd raha siin sumadanis ja see raha tähendab Kulliaru kohta saatust. Küll sa näed, kuidas nad rõõmutsevad!“

Rong aga kihutas edasi läbistades kodumaa mäekünkaid ja metsi.

II.

Haraldi isa oli hobusega jaamas vastas. Halliks läinud ja murelik mehike. „Hea, et tulite meid vaeseid vaatama,“ ütles, „aga ega meil need pühad midagi paremat paku. Rasked, rasked ajad, poeg.“

„Küllap raskused muutuvad rõõmuks,“ ütles Harald. Vana raputas pead ja pomises nukralt:

„Ei ole enam lootustki! Me emaga oleme juba mitugi korda omavahel arutelnud, et ei tea, kuhu me kaks vana-inimest küll viimati saame või jääme.“

Vanker logises puhk aega. Nad sõitsid mööda metsast, kus asub kaitseliidu laagrikoht. Noored hakkasid jutustama lõbusaid lugusid laagrielust. Vana Kulliarugi unustas hetkeks mured ja kuulas huviga poiste vestlust.

Kodus tuli ema juba väravas vastu poega tervitama. Oli lahke eit, kes avaldas heameelt, et Harald tõi kaasa ka sõbra. „Sul nüüd ometi seltsim olla,“ ütles ta, „mitus meie, vanad inimesed, juttu ajame ja räägime. Miili läheb ka pühadeks oma peigmehega ära, pidid linna sõitma. Nad istuvad praegu toas.“

„Kas Särg võtab siis ikka Miili ära?“ küsis Harald.

„Seda moodi näib olevat. Peab hakkama ise meieriks. Kihlaviinad ikka juba joodud.“

Harald ütles nüüd naljatades Endelile: „Sul oli õigus. Näib nii, et sul tuleb suu puhtaks pühkida Miilist. Hiljaks jääme!“

Miili oli vaenelaps ja Kulliaru rahvale kaugelt sugulane. Ta oli tallu võetud juba plikana. Töötas siin ja jagas pererahva muresid ja rõõme, kui neid juhtus endistel aegadel olema.

Neiu tervitas Haraldit ja ta sõpra särasilmi. Tutvustas oma peigmeest, ehkki mõlemad noormehed tundsid ennegi seda hiiliva vaatega poissi. Särg ise esines ülbelt ja uhkelt. Kiitis, kuidas ta hakkab varsti tööle iseseisvalt ja võistleb praeguse piimaühingu surnuks. Andis mõista, et hakkajal mehel on alati õnne ja edu, küll äris, küll armastuses.

„Nüüd on kitsikust ja kisa kõik kohad täis,“ selendas Särg tähtsalt, „võltsitakse veksleid, aetakse talud

haamri alla. Kelle süü? Ühesõnaga, pole mehi. Siin ma olen, kas on mul olnud rahapuudust? Peab oskama elada.“

„Jah, mis noortel inimestel viga, jõud ja tervis käes, iga asi areneb ja läheb korda,“ ütles Kulliaru ema. „Ega neid kohti heameelega haamri alla aeta. Küllap mõnegi süda valutab, kui astub oma talu värvast kerjusena välja.“

Särg sähvas seepeale:

„Eks pandagu pojad-tütred tööle. Need mängivad linna saksa, hehee! Ja see on kõige hullem, et sihkstel sakstel pole sageli sentigi taskus.“

Seda üteldes heitis õnnelik peigmees Haraldile ja Endelile üleoleva pilgu. Harald lõi ka nüüd kohe mõjuva vastutrumbi välja. Ta avas sumadani ja ütles: „Tulge siia, isa ja ema! Ja teie, isand Särg, ajage ka oma silmaluugid lahti. Nii. Vaadake vanemad, kevadpühad on rõõmupühad. Ärkab uus elu looduses, ärkavad inimesed uuele tööle ja tegevusele. Teil, vanad kallid inimesed, pures seni mure südames, et armsaks saanud kodu ja põllulapp libiseb teil käest. Nüüd murame selle mure. Säh, isa, võta see raha ja maksa oma hädavajalisemad kohustused!“

Ta luges lauale suure virna kümne-krooniste pakke. Ema lõi käed kokku, isa jäi esialgu keeletuks. Särg ajas silmad punge ja uuristas sõrmega ninasõõrmeis.

„Ütle, poeg, kas see raha on ikka õigusega saadud?“ küsis ema. Harald vastas: „Kõik mu oma töö ja vaevaga, ema. Võta, isa, raha ja pane kappi!“

Vana Kulliaru alumine huul hakkas värisema. Ja siis veeres pisar. Vanamees nuttis. „Poeg, poeg, sa oled mu päästja. Sa oled Kulliaru päästja,“ sosistas ta. Ja nüüd tänasid ja õnnistasid vanemad oma poega nii, kuidas oskasid. Särg oli aga poetanud end toast välja.

„Nüüd oleme kõik rõõmsad!“ ütles Miili ja soovis pererahvale õnne.

„Jah, nüüd oleme kõik rõõmsad,“ kordas Kulliaru ema pisarsilmi. Nüüd toome nelipühikased tuppa ja unustame mured.

Endeli rõõm oleks olnud teistega võrdne, kui poleks olnud seda suurustlejat Särge, kes nälpas teiste eest ära küla nägusaima neiu. Ja kuidagi ei saanud noormehed aru, kuidas Miilile võis meeldida säärane kehkenpüks.

Kulliaru toa taga voolab lai jõgi. Poisid tegid paadisõitu ja Harald näitas Endelile kohti kaldail, mis lapsepõlves olnud ta armsaimaiks mängukohtadeks.

Jõelt tagasi tulles mindi kaski tooma ja kutsuti Miiligi kaasa. Harald hakkas neiu nokkima: „Mina ei saa aru, ise ilus tüdruk ja lubab olla mu sõbra pruut, nüüd läheb aga mehele sellele, kes ei oska muud kui end kiita ja upitada!“

„Ega meestevaesel ajal ole suurt valikut midagi,“ napsas Miili ja lisas Endelile näidates: „Ja mis mina võin parata, kui su sõber mu kohe unustas. Laagris oles lubas kirjutada kakskümmend kirja nädalas, tegelekult ei tulnud aga ridagi.“

„Kirjutasin, preili, kirjutasin mitugi korda,“ õienas Endel. „Aga ei saanud vastust.“

„Seda ma ei usu,“ punnis Miili vastu. „Kirjad tulevad piimaühingusse ja Särge on kõik ilusti kätte toonud.“

„Särge!“ hüüatas Harald. „Kui tema mängis posteljoni, siis pole midagi imestada, et Endeli kirjad läksid kaduma. See kiivassilm võttis kirjad vahelt ära!“

„Ära laima, ta on mu kihlatud peigmees!“ protesteeris Miili, Harald turtsus aga kaua veel Särje aadressil.

III.

Öösel ei saanud Endel und. Ikka ta pidi mõtlema neiu, kes puhkas teispool seina. Ikka ta pidi mõtlema ülbele poisile, kelle praalimine ja keksimine tegi talle öhtul lausa viha. Küllap see sindrinägu ta kirjad rebis lahti ja nüüd irvitab Endelile veel näkkugi. Igatahes narr seisukord. Oleks teadnud, poleks tõesti maksnud tulla Haraldil isatallu.

Äkki kajas tagakambri kisa. „Appi! Appi! Vargad... Mõrtsukad!“ See oli Kulliaru ema hääl. Endel kargas istukile ja raputas Haraldil unest. Nad mõlemad tormasid tagakambri, kus isa süütas värisevi käsi lampi ja ema halises: „Ma ärkasin, keegi krabistas kapi kallal... Ta hüppas aknast välja... Oh, ma kardan!“

„Jah, raha on läinud!...“ oigas isa lampi kapini tõstes. „Raha on läinud...“

Sõnalausumatult hüppas Endel aknast välja ja Harald järgis ta eeskujule. Nad kuulsid jooksusamme ja nägid kevadöö hõredas hämaruses meest, kes jooksis jõe sihis. Varas tormas otsejoones paadi juure ja haaras mõlad. Tõukas paadi ruttu vette ja hakkas aerutama.

„Ta läheb ühes rahaga!“ karjus Harald vihaga. „Siin ei ole teist paati lähedal.“

„Ta pole veel läinud,“ ütles Endel. Harald aga hirmunult: „Mis sa mõtled teha? Ega ometi hüpata jõkke? Jõgi on lai ja vool kiire. Ära seda tee!“

„Kui vool on käre, siis olen mina käre,“ vas-

tas Endel ja viskus suure hooga vette. Varas vaatas tagasi ja pistis aerutama nagu oleks ta võidusõidul. Endel ujus kiiresti paadile järele, aga ega ta jõudnud ligigi. Tõsine tagaajamine võis alata alles kuival maal. Seal mustendas aga mets. Õnnestub vargal kord kaduda laane põhja, siis jumalaga raha, mis pidi saama Kulliaru koha lunastajaks.

Harald hakkas piki kallast edasi vantsima, et otsida naabertalude juurest paati. Ta ei võinud ju vahetada siin, kui sõbral võib tulla vargaga võitlus elu ja surma peale.

Veerandtunni möödudes oli ka Harald üle jõe ja juba kuulis ta võitluskära jalgtee sihis, mis viis otse metsast raudteejaama. Vargal oli nähtavasti kavatsus rutata varastatud rahaga öisele rongile.

Haraldi kohale jõudes heitles kaks meest kändude ja puutüvede vahel maas.

„Ah sina, saatananahk, olidki see, kes röövits teiste vaevaga teenitud raha!“ kähistas Endel vastast kägistades. „Ära sa kratsi oma küüntega midagi! Ah hammastega hakkad peale... Vaatame, kui kaua sa turt-sud...“

Varas viskles kehaga ja urises vihase nagu koer. Harald nägi nüüd ta nägu ja hüüatas üllatunult: „Särge!?!...“

„Peigmees-poiss jah,“ ütles Endel, „tule aita tal käed kinni siduda. Ta sipleb nendega liig palju.“

Palav vihahoog läbistas Haraldil hinge, kui ta puutus sellesse inimesse, kel jätkus alatust röövida Kulliaru vanade päästmiseks kogutud raha. Meeleldi ta oleks toginud selle kaabaka kolu muhklikuks, aga küllap sea-dus teda teokohaselt karistab.

Nad liikusid jõe juure tagasi, Särge vangina poiste vahel. „Võta ometi talt palitu,“ sundis Harald sõpra, „sul pole ihul muud kui märg särk, külmetad enda haigeks.“

„Ei selle salaliku murdvarga rõivas hakka minule selga!“ ütles Endel.

Jõe kaldal ootasid isa, ema ja Miili. Peale nende unine kordnik, kelle Miili oli kohale kutsunud. Neiu nägu kahvatas, kui nägi tabatud varast.

„Pulmad tuleb igatahes edasi lükata,“ pilkas Harald. Taas hakati uurima vargalt võetud portfelli sisu. Siin polnud mitte üksi Kulliaru raha. Leidus veel hulka teisi rahapakke, mis rutuga, ühes mitmesuguste dokumentidega, paisatud portfelli.

„Ta on peale sisse-murdmise siin teinud tühjaks ka piimaühingu kassa,“ ütles kordnik dokumente jälgides. Ta pöördus Särje poole ja ütles: „Tule, pojuke! Algab teekond trellide taha!“

Väljusid mõlemad.

Särge heitis oma tabajaile vihase pilgu, Miilist möödudes vaatas aga maha. Neiu viskas talle näkku kihlasõrmuse ja kadus kambri sisse.

Külm supelus ei jäänud Endelile siiski mõjuta. Ta haigestus ja viibis mitu päeva voodis. Ta oleks aga haiguspäevi pidanud veel kaua, kuna ei raatsinud lah-kuda ilusast hoolekandeõest — Miilist.

Küllap Kulliarul varsti aetakse uusi kosjajutte.

Ameerika eestlaste suveelu

Väliseestlase
kiri „Kaitse
Kodu!le“
New - Yorgist

Ameerika eestlased Hunters Islandil.

Eestlane, kes on asunud elama Ameerikasse, peab unustama kodused kombed ja võtma omaks Ameerika eluviisi. Kui kodumaal iga inimene suve tulekul hakkab igatsema kas või lühiajalist puhkust, siis Ameerikas tuleb suvel puhkus küll unustada. Suvi on New-Yorgi eestlasele tööajaks, millal iga mees kogub raha, et talvel, kui vähe tööd, kuidagi saaks ära elada. New-Yorgi eestlased saavad ju leiba peaaegselt ehitustööde juures. Ja tänavu on ka ehitustöid vähe. Nii siis ei tule põlata ka viletsat tööd.

Ilmad on New-Yorgis palju palavamad kui Eestis. Kraadiklaas näitab tihti kuni + 100° F. Eriti kuum oli möödunud suvi. Üle riigi suri iga päev saja ümber inimesi, kes said päikesepiste. Mererand ega järved ei suutnud kõiki karastust otsijaid inimesi vastu võtta.

Ka eestlasele tundub sinne kuumus raskena ja väsitavana. Meeleldi ollakse vabal ajal kodus, vilus, kannu kodukeedetud õlle juures. Seltsimajja mineku peale palju keegi ei mõtle.

New-Yorgi eesti haridusseltsil on nüüd kenad ja avarad ruumid. Nende eest maksetakse kuus ligi kaks-sada dollarit üüri. Suvel seisavad aga kallid ruumid peagu kasutamata. Ainult iga nädal kaks korda — teisipäeval ja kesknädalal — on ruumid avatud, kuid neilgi õhtuil tuleb rahvast kokku õige vähe. See ei tähenda aga veel, et eestlased oleksid loiud seltskonnatöös. Just vastuoksa. Neil jätkub energiat küllaldaselt.

Paar aastat tagasi näitasid eestlased, mida hea tahte juures võib korda saata. Üüriti kolme aasta peale uued ruumid, milliseid Ameerika eestlasil varem pole

olnud. Nüüd on eesti haridusseltsile pandud kindel alus, mida ei kõiguta ei fašistlik „Eesti klubi“ ega punane „Uus Ilm“. Selle eest võlgneme aga tänu endisele seltsi esimehele hr. Preastile ja toleaeegsele juhatusele, kelle energilisel algatusel see viidi läbi. Hr. Preast elutseb nüüd juba Eestis.

Kevadel pingutavad end haridusseltsi tegelased tugevasti, et siis veidi puhata seltskonnatööst ja valmistada tulevase hooaja vastu. Igal kevadel kirjutatakse kodumaalt mitmekümne dollari eest välja näitekirjandust ja muud. Raamatukogu suudab rahuldada ka nõudlikemat eestlast.

Erilist hoolt haridusseltsi vastu näitavad üles naised. Kord nad pidasid endi käes seltsi einelauda. Ja kui palju nad nägid sellega vaeva! Suvel küütsid metsaminejaile toitu ja jookke järele.

Haridusseltsi tegevus kestab harilikult maikuuni. Siis on lõpp. Hakatakse otsima sobivaid kohti linnaserval, kuhu korraldada ühiseid väljasõite. Ja neist väljasõitudest võtab harilikult osa mitusada inimest. Koht valitakse säärane, kus saaks supelda, palli lüüa ja haljal murul tantsida lõõtspilli järgi.

Pühapäeval Ameerika eestlane palju koju ei jää. Laob oma naise, lapsed, kimpsud-kompsud autosse või istub maa-alusele raudteele ja kihutab linnast välja. Ikka kuhugi jõe-, järve- või merekaldale. Linnaserval võib kõikjal lehada rohelisel murul, kartmata, et politseinik sind tuleb tülitama.

New-Yorgi linn asub nagu teada poolsaarel. Linna piiravad ümberringi saared, lahed ja meresopid, kus on ideaalseid kohti suplemiseks. Sinna rühub kogu linna

Eesti rahvatants Ameerikas.

rahvas, et lühikestki aega olla eemal $7\frac{1}{2}$ miljoni elanikuga linna kisast-kärast.

Enamjagu eestlasi, eriti aga suureliikmelised perekonnad, kasutavad väljasõiduks 5-sendilist maa-alust raudteed. Linnaserval tullakse rongilt maha ja rõõmsalt sammutakse mereranda.

Läinud aastal, jaanilaupäeva õhtul, korraldas eesti haridusselts väljasõidu eestlase hr. John Tiidebergi farmi, kus tehti jaanituld väna eesti kombe järgi. Lauldi öö läbi ja tehti nalja. Kuhu minnakse aga tänavu, pole seni veel kindlaks määratud, kuid jaanituli siiski vist ei jää tegemata.

Ka Ameerika „punased eestlased“, kes on koondunud „Uue Ilma“ ümber, korraldavad väljasõite rohelisse. Neil on aga oma eesmärk ja siht. Nendega on kaasas koduaetud samogonni ja õllemüüjad (Harlemi eesti punkritepidajad). Nad võtavad oma mürgi eest soolast hinda, kuid ostjaid leidub siiski. On juba paras aur peas, kostavad internatsionaali helid. Kaine peaga näikse nagu olevat häbi seda laulu laulda. Mõni mees peab siis väikese kihutuskõne maha ja püüab seega koguda hingi punase lipu alla.

Viimase nelja-viie aasta jooksul on rühm eesti rahvuslasi hakanud käima suvel Hunters Islandis (Jahimeeste saar), kus on ilus lehtpuumets, kaljune rand, nagu Botnia lahe idapoolsel kaldal. Siin on loodus rohkem metsikus olekus kui linna päralt olevais parkides ja metsis. Saare lõpul on „eestlaste nurk“, kuhu igal pühapäeval kogunevad eestlased. Siin lüüakse jalg- ja võrkpalli, supeldakse, tantsitakse ja kõrvetakse nahka päikesepaistel. Lõbu on laialt.

31. jaanuaril ja 7. veebruaril k. a. korraldas The Folk Festival Council (Rahvapidustuste nõukogu) of New York Guild Theatre'is suurejoonelised rahvatantsude ja laulude õhtud, mille lavastamisel esines üle 650 isiku 22 mitmesugusest rahvusest. Iga grupp kandis ette oma või oma esivanemate kodumaal veel praegu harrastatavaid rahvatantse ja laule. Kõik lavategelased kandsid rahvusriideid ja see andis publikule vaatepildi, mille sarnast vaevalt varem on nähtud.

Mõlemal õhtul avas ettekanded, mis peajoontes kujutasid mitmesuguste aastaaegade pühitsemist mitme-

suguste (suuremalt jaolt Euroopa) rahvaste juures, Ameerika Ohikasaw indiaanide printsess Te Ata. Sellele järgnesid armeenlased, havailased, inglased, hispaanlased, norralased, poolakad, iirlased, tšehhid, bulgaarlased, rootslased — esimesel õhtul ja teisel õhtul leedulased, ungarlased, soomlased, eestlased, mehhiklased, jugoslaavlased, itaallased, slovakiid, sakslased, daanlased ja ukrainlased.

Kõige värvirikamais rahvariideis esinesid ungarlased, kuna lihtsaimaid rõivaid kandis inglaste grupp. Ettekannetega viidi pealtvaataja poole tunni jooksul Doonau äärest Põhjamere rannikule, sealt Pyrenei mägestiku taha ja siis Kesk-Ameerika kiltmaadele. Tundus, et kõik maailma rahvad olid tulnud kokku, et pühitseda oma lõikuspüha, pulmapidu, külviaega ja laadapäeva nii nagu seda tegid nende esivanemad sajanugute eest, siis kui veel indiaanlane üksi elas Ameerikas...

Eesti grupp, kuhu kuulus üle kolmekümne tegelase, esines jaaniöö pühitsemise motiiviga. Ei olnud küll tõrvatünni posti otsas, sest lava ei võimaldanud sellist seadeldist, aga tuli oli maas. Tule ümber istudes ja seistes laulis N. Y. E. H. S. segakoor tuljakut, mille lõppedes suurem osa lauljaist rivistus paaridena ja tantsis samanimelist tantsu. Mõlemad osad ettekandest õnnestusid. Tasuks oli publiku poolt kauakestev aplaus. Erapooletud (mitte-eestlasist) arvustajad märkisid eestlaste ettekande üheks paremaist.

Rahvapidustuse ettekandeist osavõtjad korraldasid 27. veebruari õhtul omavahelise rahvakontsertballi, kuhu jälle tuldi suuremalt jaolt rahvariides. Kanti ette laule ja tantse mitme grupi poolt. Lahkuti heas meeleolus ja tujus siis, kui öö oli juba saamas hommikuks.

Lähemal ajal kavatses rahvapidustuste nõukogu asuda uute kavatsuste teostamisele; neist tähtsaim on kavatsetav vabaõhupidustus.

New-York, mais 1932.

A. L.

„Weekend.“

Dr. Alver.

Haapsalu vestes ja šaržis

Haapsalus on nüüd pidupäevad. Pidupäevad, nagu neid Haapsalu näeb vähe, kui just pole supelhoaeg, millal toimatakse mõne „kuninganna“ kroonimist või mõne auvõõra vastuvõttu. Siis on ka pidusid,

kuid need pole haapsalulaste, vaid pigem supelsakste omad.

Tõsine haapsalulane vaatab selliseid lõbustusi pealt ikka enam-vähem nurga tagant, välja arvatud mu'dugi linnapea dr. Alver, kes on alati kõikjal ja kõiges esimene, kui asi kuidagi puudutab tema linnakese heaolu.

Nüüd aga pole veel suvitajaid. Puud on alles häbelikes väikesis lehekesis ja päike proovib alles oma kiirte soojuse mõju ja suunda. Puiesteel siblitakse ja peetakse plaane, ja valget karu küüritakse ja harjatakse talvekorteri tolmust ja hallitusest, nii et nüüd on veel parajasti viimne aeg omavahelisiks segamatuks olemisiks ja pidustamisiks.

Haapsalu malevkond saab endale lipu. Mitte mõne rohelise ega punase, missuguse viimase pärast alles hiljuti Läänemaa kuulis kibedaid sõnu ja tänavakivide loopimisi, vaid päris ehtsa kaitseliidu lipu, nagu see on kohane korralikele ja kohusetruudele Haapsalu malevlasile.

See on väikelinnale suursündmuseks.

Kohalikud kaitseliidu juhid, advokaadid, arstid ja linnanõunikud mühivad lähikima oma ristid ja märgikesed, puhuvad viimsegi tolmutükemekese oma mundreilt ja sammuvad, rind ees, igaüks endale alluva allüksuse ees paraadiplatsile.

Esikohal paistab silma muidugi Haapsalu linnapea doktor Alver'i pikk ja kõhn kuju. Teda leidub kõikjal ja igal ajal. Ja ega tema töö ka kerge ole — Haapsalu lähendada Euroopale. Annab enne higistada ja rabelda kui lõhnagi juure saaks, aga ega see mees tööd oma linna heaks põlga, rassib kas või nõrkemiseni.

Pealik Leopas.

Ja siin me näeme noorevõitu Haapsalu malevkonna pealiku k.-t. Meltsi. Juriidilise hariduse ja rahvaliku mõtteviisiga mees. On paras seltskond ja tuju, siis on ka juttu ja sõnu, muidu aga armastab vaikeset elu ja mõnu oma mere-äärses majas.

Hoopis vaiksema ja valulisema mõtteilmaga mees on aga direktor Üksti. Koolimaja rahu on selle mehe suurim seltsimees ja matemaatika oma kandiliste ja kuubiliste elamustega tema arvulisimaid sõpru. Muide aga ei põlga ka poliitikat, kui seda saab teha oma maailmavaate ja hüvede raamides.

Maleva pealiku abi Leopas, mees — näitleja elus ja laval. Diplomeeritud teadmistega härra kavalerina. Eriala vabadussõja tundmine. Armastab väga mõningaid lõbusid, kuid sealjuures ei unusta ka kunagi oma piipu, otsib teda alati, kuid ei leia kunagi, sest see on tal hambais.

Väga liikuva ja heatahtliku temperamendiga härrana ja ohvitserina tunneme ka kapten Susit. Teda näeb kõikjal ja igal ajal, väga vähe aga seal, kus teda arvad leidvat. Endise sportlasena omab väga palju püsivust ja kiirust piiritusvedajatega võitlemiseks.

Ehtsate haapsalulasile omaste olemiste ja elamisega härrat näeme ka linnanõunik Rullis. Väike mees suure energiaga, mis kiirgab künnesse kanti niisama hästi nagu igasugused märgid ja värgid rinnaski, milledele on reserveeritud terve munder kaitseliitliku tegevuse ajal. Muidu ajab linna asju, mängib malet ja armastab rännata mitte ainult provintsi kõrgemais sfäärides, vaid ka teistes maades ja linnades. Kõhnaks on jäänud mitte suure töö, vaid püüside tirimisega laskerajale.

Tähtsaimate tegelaste hulka kuulus ka enidne malevkonna pealik Vau. Aga nüüd pole teda enam teps Haapsalu linna heakorra ja naiskodukaitse kurvastusseks.

Peal. Melts.

Dir. Üksti.

Pealik Vau.

Pealik Rull.

Maestro Tammeveski.

Hra Kaal.

levkonna pealik V a u. Aga nüüd pole teda enam teps Haapsalu linna heakorra ja naiskodukaitse köögi kurvastuseks.

Haapsalu naissoo ja naiskodukaitsjate ridades tor-kab silma esmajoones pr. Greenfeldt, kuldse suu ja südamega käskija kodus kui ka kodukaitses. Armastab väga naisteasjandust ja nende enesemääramist.

Hoopis tagasihoidlikumate avalike ja isiklike väljendusviisidega on Haapsalu naiskodukaitsese esinaine pr. R a j a. Armastab rohkem naiselikku vaatevinklit nii kodus kui ka seltskonnas.

Haapsalu materjaalse maailma esindajaist näeme härra L o o r i t s a t. Olgugi, et on eesti panga direktor, kardab eesti seltskonda. On see tingitud praegus-

test rasketest aegadest või musse võlust, pole seni päris selgeks tehtud.

Parima mälua mees, kes eriti hästi mäletab 1905. aasta sündmusi, on Herr S i v e r s. Põgenedes nende aegade kodukäijate eest jäi viimaks peatuma Haapsalu sadamasillale. Et mitte kellelegi teha halba sisetunnet, võib-olla just talle enesele, jätame ta siinkohal isiklikult tutvustamata.

Haapsalu kodanliku klassi põhikihi üks alustuge-dest on kindlasti linnanõunik S i m s o n. Valgete turis juustega ja sama sorti näoga vanahärra. Nosib päeval linnapirukat, pärast lõunat aga küpsetab ja müüb oma pagariärist sama värki kõigile linnakodanikele, olgugi palju proosalisema maitse ja lõhnaga.

Truu Haapsalu kodanike kohtu poolt arutatud ja selgeks klaaritud segiläinud asjade juttiajaja on härra R a u d s e p p. Oma ametile vaatamata üsna armastatud papi seltskonnas, keda kõik vist tunnevad, nii et siinkohal pole teda enam vaja tutvustada.

Auvääriskama isearvamise ja ainult ametlike esinemisvõimalustega (oma soov) härra on K a a l. Kõige juures on juriskonsult, nii seaduse kui ka naiste tõlgitsemises. Viimane veendumus on vist pärit Pärsiast, nagu poolametlikud allikad seda kinnitavad.

Veeäärse elanikuna parim õngitsemise eriteadlane suvel ja veendunuim bridge'i pooldaja talvel on kahtlemata härra J ü r v e t s o n. Perekindlikus elus aga läbi ja läbi kohusetruu mees, nii et omavaheliste musta pesu pesemiste päevad teda ei puuduta.

Orkestrijuht T a m m e v e s k i on kõva mees kõval kohal. On sellise järjekindluse ja põhjalikkuse omandanud vist raamatupidamise elukutsest. Kuigi ei taha, et tema nime ja teda rahvale tutvustatakse, toome ta siiski rahva silmade ette, lootes, et tema kui ka kõik teised kaaskannatajad pole meile seepärast pa-hased.

Pr. Raja.

Pr. Greenfeldt.

Toimetusele saadetud Kirjandus

Oskar Luts: **Avasilmi**. Jutustus. Illustreerinud R. Tiitus. 132 lhk. Hind 1 kr. 80 s. Noor-Eesti kirjastus, Tartus.

„Avasilmi“ on jutt kõhetust vaeslapsel, kes oma tahtejõu abil sai üle igasuguseist eluraskusist. Peagu ühtki nõuandjat polnud tal, kuid siiski sai temast, neljateistkümnendaastasest poisikesest, oma enda jõuga elujõuline ja ühiskonnale kasulik liige.

Elutee on täis suuri vintsutusi ja katsumusi, kuid kunagi ei tule lasta pead longu, vaid leida õige tee läbi elu, läbi vingete tuuletõmmete, nagu leidis „Avasilmis“ too poisike, kes ka raskeimail hetkil ei kaotanud elurõõmu ja julgust, sammudes naeratelles läbi eluraskuste.

„Avasilmi“ on oma meeleolult midagi O. Lutsu „Kevade“ ja tema noorepõlve mälestuste vahepealset; tas on teatud annus nooruslikku meeleolu, tegutsemistahet ja ettevõtlikkust, mis oma viisil avaldus juba „Kevade“ tegelaste juures, kuid siin on see Tootsi elutahe viidud elulisuse poole. Ses on südamlikku soojust ja heatahtlikku suhtumist tegelaste saatusesse, mis eriti ilmselt avaldusid Lutsu noorepõlve mälestustes.

Juhan Jaik: **Pombi ja Üdsimärdi nõiad**. Jutustus. Illustreerinud R. Tiitus. 184 lhk. Hind 2 kr. 40 s. Noor-Eesti kirjastus, Tartus.

See Juhan Jaigi uus jutustus on kirjutatud noorile ja noorist. Ta käsitab külakingsepa poja Pombi juhtumusi kuni esimese külakoolitalve ja esimese karjasuve esimese kuu lõpuni. Enne seda aga Pombi aastad on olnud seiklusrikkad. Ta on meistermees, teeb endale püssi, käib jänesejahil, koos isaga ja üksi, õpib rammumeheks ja esimesel koolipäeval lööb taganema kogu koolitäre poisse. Järgmisel päeval ta on juba kõigi lemmik, korraldab suure oravajahi kogu koolile. Siis aga tulevad äpardused, kordkorralt ikka suuremad, kuid iseseisev arukas poiss pääseb neist oma viisil. Järgneb suur ja visa võitlus küla nõidadega, mis nõuab Pombilt suurt pingutust. Selle lõpp aga avab uued väljavaated rammumeheks saamiseks ja täismeheliselt tegutsemiseks.

W. Korolenko: **Pime moosekant**. Jutustus. Tõlkinud M. Lepik. Illustreerinud R. Tiitus. 208 lhk. Hind 2 kr. 60 s. Noor-Eesti kirjastus, Tartus.

Tuntud vene kirjanik Vladimir Korolenko jutustab selles pimedana sündinud lapse kõige varasemaist eluaastaist kuni täisealiseks saamiseni. See sügavat ja suurt inimlikku kaastundmust õhkuv raamat ei paelu lugejat mingite väliste, otsitud ja odavate seiklustega, küll aga näitab teed inimhinge kõige salajasemaisse keerdkäikudesse.

MAAILM ON SULETUDI!

(Algus 316. leheküljel.)

Kui 1929. a. veel väljarändajaid oli umbkaudu 1200, oli neid möödunud aastal vaid 600 ümber.

Kuhu on eestlased välja rännanud? Valdav enamus kodumaalt lahkunuist on siirdunud esijoones ookeanitagustele maadele — Kanadasse, Põhja-Ameerika Ühendriigesse ja Lõuna-Ameerikasse — Brasiiliasse ja Argentiinasse.

Viimasel ajal kõikjal teostatavate takistusabinõude ja töötamislubade äravõtmise tõttu on meil praegu märgata väljarändajate tagasitulekut. See immigratsioon kestab tänavugi, osutades üha suurenemist.

Asunikud põlismetsas.

Võimalusi — olgugi vaevalt kasutatavaid — väljarändamiseks pakub eurooplasi veel ka Lõuna-Ameerika põlismetsapiirkond, mille moodustavad kolm Brasiilia provintsi Parana, Santa Catharina ja Rio Grande do Sul koos kitsaste maaribadega Argentiinast ja Paraguay'st.

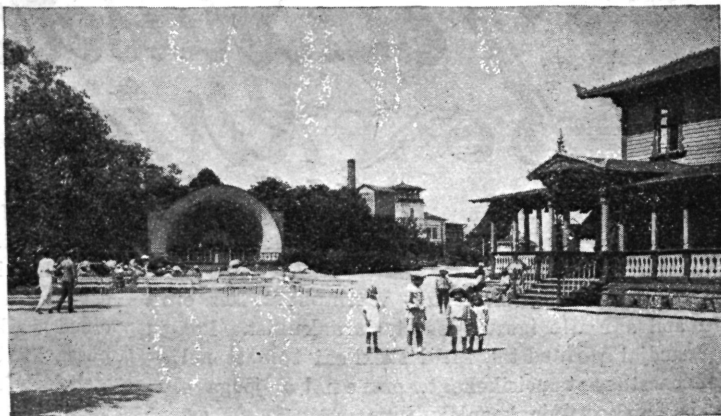
Sellel põlismetsadega kaetud maal on tänini — väljarändamise hooajal — õnne katsunud ka mõni visa eestlane. On püütud asunakuna rajada enesele maapidamist, kuid kõik need katsed on lõppenud fiaskoga. See on ka arusaadav. Sest asutatav majapidamine võib isegi hoolsaimal tööil muutuda tasuvaks vast kahekümne aasta pärast.

Kõik, kes heade lootustega ja suuri rahasummasid kulutades on asunud elama sellesse põlismetsa, on varem või hiljem raskesti pettunud. Rõhuv enamus neist omal ajal suurte illusioonidega sinna väljarännanud eestlasist on kaotanud oma varanduse ja pettunult sõitnud tagasi kodumaale.

Praegu elab Lõuna-Ameerika põlismetsa-piirkonnas küll veel eurooplasi, kuid need on sinna välja rännanud juba mitme inim põlve eest. Siin nad rühmavad teha ainult rasket tööd ja on inimestena aegade jooksul täiesti ebakultuuristunud. Kooli kui niisugust seal ei tunta. Tehakse ainult tööd — muule ei võimalda mõelda sealne elu.

Kõik,

kes ihkavad suvepuh-
kust päikesepaisteli-
sel mererannal ja
soovivad vabaneda
piinavaist haigusist,
nagu reuma, išias,
naistehaigused j. n. e.,

SÕIDAVAD
HAAPSALU!

Nõudke

veel täna lähemaid
teateid ja pro-
spekte HAAPSALU
LINNAVALITSUSELT

